

**Biuletyn
Międzynarodowej Federacji
Mleczarskiej nr 498/2019**

**Przewodnik IDF do zapewnienia
dobrostanu zwierząt w procesie produkcji
mleka 2.0**

*Uwaga krajowa: tłumaczenie na język polski zostało sfinansowane ze środków
FUNDUSZU PROMOCJI MLEKA*

498
2019

Bulletin

of the International Dairy Federation

The IDF Guide to Good Animal Welfare in Dairy Production 2.0

with technical support of

Food and Agriculture
Organization of the
United Nations

Biuletyn Międzynarodowej Federacji Mleczarskiej 498/2019

©2019, Międzynarodowa Federacja Mleczarska

OGÓLNE WARUNKI I ZASADY KORZYSTANIA Z NINIEJSZEJ PUBLIKACJI ELEKTRONICZNEJ

WSTĘP

Korzystanie z materiału zawartego w niniejszej publikacji podlega Warunkom zawartym w niniejszym dokumencie. Warunki te mają wyjaśnić użytkownikom niniejszego materiału co mogą i czego nie mogą robić z zawartością niniejszego dokumentu. Naszym celem jest, aby Warunki te były jednoznaczne i jasne dla wszystkich użytkowników ale jeśli zaistnieje potrzeba dalszych wyjaśnień, prosimy o wysłanie e-maila zawierającego pytania lub wątpliwości na adres info@fil-idf.org.

DOZWOLONE STOSOWANIE

Użytkownik może dokonywać nieograniczonego wykorzystywania Zawartości dokumentu, włącznie z przeglądaniem, pokazywaniem, dokonywaniem przeglądu na ekranie oraz drukowaniem dla celów badawczych, dydaktycznych lub studiów prywatnych, ale nie dla celów komercyjnych.

PRAWO AUTORSKIE – COPYRIGHT

Układ strony, wygląd, obrazy, programy, treść i inne informacje (zwane zbiorczo Zawartością) stanowią własność Międzynarodowej Federacji Mleczarskiej i są chronione prawem autorskim oraz innymi prawami dotyczącymi własności intelektualnej. Użytkownicy nie mogą powielać, przedstawiać, rozpowszechniać, modyfikować, publikować, przetwarzać, przechowywać, transmitować, tworzyć prace pochodne ani sprzedawać lub udzielać licencji całości lub jakiegokolwiek części Zawartości niniejszej publikacji. Zastrzeżenia „copyright” nie mogą być modyfikowane lub usuwane z Zawartości uzyskanej w ramach niniejszego zezwolenia. Wszelkie pytania na temat czy jakieś szczególne stosowanie jest autoryzowane oraz wszelkie prośby o zezwolenie na publikację, reprodukcję, rozsyłanie, wyświetlanie lub tworzenie prac pochodnych na podstawie Zawartości należy kierować na adres info@fil-idf.org

DOSTĘPNOŚĆ

Mimo, że publikacje Międzynarodowej Federacji Mleczarskiej są opracowywane w sposób mający na uwadze maksymalne ułatwienie dla użytkownika, Międzynarodowa Federacja Mleczarska nie może zagwarantować, że jej publikacje będą współdziałać w każdym i zgodnie z każdym poszczególnym systemem komputerowym.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ

Chociaż Międzynarodowa Federacja Mleczarska podejmuje uzasadnione starania, aby informacje, dane i inne materiały dostępne w niniejszej publikacji były wolne od błędów i były aktualne, nie ponosi odpowiedzialności za zniekształcenie informacji, danych i innych materiałów, włącznie ale nie ograniczone do jakichkolwiek wad, spowodowanych przy transmisji lub przetwarzaniu informacji, danych lub innych materiałów. Informacje udostępnione w niniejszej publikacji zostały uzyskane ze źródeł lub są oparte na źródłach uznanych przez Międzynarodową Federację Mleczarską za wiarygodne, ale nie gwarantują dokładności lub kompletności. Informacje są dostarczane nieobowiązkowo i w rozumieniu, że każda osoba, która działa w oparciu o nie, lub też zmienia swoje stanowisko w zależności od nich, czyni to na własne ryzyko.

Wszelkie komentarze lub zapytania proszę kierować na adres:

International Dairy Federation (I.N.P.A.)

Boulevard Auguste Reyers 70/B

1030 Brussels

Belgium

Tel. + 32 2 325 67 40

Fax: + 32 2 325 67 41

E-mail: info@fil-idf.org

Web: www.fil-idf.org

Przewodnik IDF do zapewnienia Dobrostanu Zwierząt w Procesie Produkcji Mleka 2.0

Wydane przez

MIĘDZYNARODOWĄ FEDERACJĘ MLECZARSKĄ

Bruksela, 2019 r

ORGANIZACJĘ NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DS
WYŻYWIENIA I ROLNICTWA,

Rzym, 2019 r

ŚWIATOWĄ ORGANIZACJĘ DS ZDROWIA ZWIERZĄT

Paryż, 2019 r

Niniejsza publikacja stanowi uaktualnienie Przewodnika IDF do Zapewnienia Dobrostanu
Zwierząt w Procesie Produkcji Mleka z 2008 roku

PRZEWODNIK IDF DO ZAPEWNIENIA DOBROSTANU ZWIERZĄT W PROCESIE PRODUKCJI MLEKA 2.0

ABSTRAKT

Uaktualniony Przewodnik IDF ds Dobrostanu Zwierząt ma na celu promocję realizowania dobrej praktyki w zakresie dobrostanu zwierząt w procesie produkcji mleka w skali globalnej i odwołuje się do kluczowych norm w tym zakresie (OIE Kodeks Zdrowia Zwierząt Lądowych oraz Specyfikacja Techniczna ISO 34700:2016). Niniejszy przewodnik zawiera zalecenia dotyczące: opieki nad zwierzętami, paszy i wody, środowiska fizycznego, praktyk zootechnicznych oraz zarządzania zdrowiem. Aby ocenić poziom dobrostanu zwierząt w systemach produkcji mleka, przedstawiono przykładowe wskaźniki dotyczące dobrostanu zwierząt.

Słowa kluczowe: *Dobrostan Zwierząt, Dobra Praktyka Produkcji Mleka, Normy, Wskaźniki Dobrostanu*

42 strony – wersja tylko w jęz. angielskim

Biuletyn IDFnr 498/2019 – Bezpłatny – Kwiecień 2019 r

Biuletyn Międzynarodowej Federacji Mleczarskiej 498/2019

Bezpłatny

ISSN 0250-5118

PRZEWODNIK IDF DO ZAPEWNIENIA DOBROSTANU ZWIERZĄT W PROCESIE PRODUKCJI MLEKA 2.0

Niniejsza publikacja stanowi uaktualnioną wersję Przewodnika IDF ds Dobrostanu Zwierząt w Procesie Produkcji Mleka z 2008 roku

SPIS TREŚCI

Przedmowa	9
.....	
Przedmowa Światowej Organizacji ds Dobrostanu Zwierząt	9
Przedmowa Organizacji Narodów Zjednoczonych ds Wyżywienia i Rolnictwa	11
Przedmowa Międzynarodowej Federacji Mleczarskiej	13
Podziękowania	14
.....	
Wstęp	15
.....	
Cel pracy IDF	15
Czy niniejszy przewodnik ma powiązania z innymi Normami dotyczącymi Dobrostanu Zwierząt?	15
Kto powinien korzystać z niniejszego dokumentu?	16
Czym jest Dobrostan Zwierząt?	16
1. Korzyści wynikające z Dobrostanu Zwierząt	18
2. Pięć Obszarów Działania w kierunku Dobrostanu Zwierząt	20
2.1. Opieka nad zwierzętami.....	21
2.2. Pasza i Woda	23
2.3. Środowisko naturalne	25
2.4. Praktyki w zakresie gospodarki zwierzęcej	29
2.5. Opieka zdrowotna nad zwierzętami	33
3. Specyfikacja techniczna ISO/TS 34700:2016 – Zarządzanie dobrostanem zwierząt – Wymagania ogólne i wskazówki dla organizacji dostaw żywności	40
Załącznik 1: Streszczenie oraz powiązania między niniejszym Przewodnikiem i różnymi wytycznymi oraz normami OIE	44
Załącznik 2: Glosariusz stosowanych terminów	51
Literatura	53

Cena wersji elektronicznej Biuletynu za 2019 r: 600 Euro za wszystkie wydania. Proszę złożyć zamówienie na adres: INTERNATIONAL DAIRY FEDERATION/FEDERATION INTERNATIONALE DU LAIT

Boulevard Auguste Reyers, 70/B – 1030 Brussels (Belgium)

Telephone: + 32 2 325 67 40 – Telefax - + 32 2 325 67 41 – E-mail: info@fil-idf.org – <http://www.fil-idf.org>

PRZEDMOWA

PRZEDMOWA ŚWIATOWEJ ORGANIZACJI DS DOBROSTANU ZWIERZĄT

W 2012 roku, Światowa Organizacja ds Zdrowia Zwierząt (OIE) włączyła do swoich kompetencji problem dobrostanu zwierząt. Od tego czasu, dokonano istotnego postępu w zakresie opracowania norm dobrostanu zwierząt opartych na naukowych podstawach, które to normy zostały przyjęte przez 182 państwa członkowskie naszej organizacji. Zalecenia dotyczące dobrostanu zwierząt oparte na naukowych podstawach zostały skodyfikowane w normach międzynarodowych i włączone do Kodeksu Zdrowia Zwierząt Lądowych i do Kodeksu Zdrowia Zwierząt Wodnych. Wśród nich znajduje się Rozdział 7.11 dotyczący dobrostanu zwierząt i systemów produkcji bydła mlecznego, opracowany we współpracy z międzynarodowymi ekspertami w zakresie zdrowia bydła mlecznego i dobrostanu zwierząt i który został przyjęty w 2015 roku. Wspomniane normy zawierają podstawowe wskazówki dla członków OIE, dotyczące poprawienia dobrostanu zwierząt i dobrego samopoczucia ich właścicieli w skali globalnej.

Rola OIE i procesy ustanawiania międzynarodowych norm, opartych na badaniach naukowych, dotyczących dobrostanu zwierząt funkcjonują obecnie dobrze w ramach strategii i struktury organizacji. Refleksją płynącą z powyższej pracy jest przyjęcie Globalnej Strategii Dobrostanu Zwierząt podczas 85-tej Sesji Generalnej OIE w maju 2017 roku.

Poprzez wspomnianą Strategię, OIE w szczególny sposób podkreśla znaczenie szerokiego zaangażowania interesariuszy oraz interdyscyplinarnego podejścia do zagadnienia dobrostanu zwierząt, bardziej aktywnego partnerstwa sektora publicznego i prywatnego dla osiągnięcia bardziej skutecznego udziału w realizacji norm OIE. Ostatnim przykładem omawianej Strategii jest wsparcie w opracowaniu Technicznej Specyfikacji ISO TS 34 700, przyjętej w 2016 roku, która zawiera ramy do współpracy sektora publicznego i prywatnego mającego na celu włączenie norm OIE dotyczących dobrostanu zwierząt w przedsiębiorstwach produkcji zwierzęcej.

Współpraca z organizacjami naszych partnerów takimi jak m.in. Międzynarodowa Federacja Mleczarska przyniosła w rezultacie połączenie w niniejszym dokumencie norm ISO i norm OIE, co przyczyni się w skali globalnej do realizacji wspólnego celu, którym jest poprawa dobrostanu zwierząt produkujących mleko i jakości mleka. Witamy wobec tego nową wersję wytycznych IDF w zakresie dobrostanu zwierząt w odniesieniu do bydła mlecznego, która niewątpliwie będzie stanowić wsparcie dla przemysłu mleczarskiego w sprośtaniu wzrastającemu zapotrzebowaniu naszego społeczeństwa na wysoki poziom dobrostanu w systemach hodowli zwierząt.

Monique Eloit

Dyrektor Generalny

Światowa Organizacja Zdrowia Zwierząt (OIE)

Paryż , kwiecień 2019 r

PRZEDMOWA ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DS WYŻYWIENIA I ROLNICTWA

FAO składa gratulacje Międzynarodowej Federacji Mleczarskiej za punktualne wydanie niniejszego Przewodnika ds Dobrostanu Zwierząt w Procesie Produkcji Mleka 2.0.

FAO uznaje ważność dobrych praktyk z zakresie dobrostanu zwierząt, które przynoszą korzyści zarówno producentom mleka, ich zwierzętom jak i społeczeństwu jako całości, oraz wspiera ich realizację poprzez różnorodne działania, podnoszące świadomość i działalność rozwojową w partnerstwie z kilkunastoma interesariuszami. FAO uważa, że globalne przestrzeganie zasad dotyczących dobrostanu zwierząt ma dodatni wpływ na wyeliminowanie ubóstwa, bezpieczeństwo żywności, zdrowie publiczne, zmiany klimatu i środowiska. W wielu regionach, zaopatrzenie w bezpieczną żywność wysokiej jakości zależy od zdrowia i wydajności zwierząt, a to z kolei zależne jest od opieki, jaką zwierzęta otrzymują. Dobre praktyki w zakresie dobrostanu zwierząt przyczyniają się do poprawy odporności zwierząt, obniżenia zachorowalności i potrzeby stosowania leków weterynaryjnych, szczególnie przeciwdrobnoustrojowych.

Zagadnienie dobrostanu zwierząt nabiera rozmachu na skalę globalną. Międzynarodowa społeczność, rządy i przemysł mleczarski zintegrowały problem dobrostanu zwierząt w zrównoważone podejście do bezpieczeństwa żywności i rozwoju rolnictwa. Światowa Organizacja ds Dobrostanu Zwierząt skodyfikowała zalecenia dotyczące dobrostanu zwierząt w międzynarodowych normach i włączyła je do swojego Kodeksu Zdrowia Zwierząt Lądowych i Kodeksu Zdrowia Zwierząt Wodnych. Jednakże, w wielu krajach, standardy i praktyki dotyczące dobrostanu zwierząt nie są wystarczająco realizowane. Z tego powodu, FAO pracuje nad opracowywaniem możliwości dla organizacji rządowych, producentów i dla sektora hodowli zwierząt, ułatwienia w zrozumieniu tych norm i praktyk, przeniesienia ich do odpowiedniego prawodawstwa i kodeksów praktyki, ich realizacji i w ten sposób, poprawienia dobrostanu zwierząt gospodarskich. W dalszym ciągu, FAO kontynuuje wysiłki zmierzające do intensyfikacji współpracy i partnerstwa pomiędzy wszystkimi stronami, której końcowym celem jest dominacja dobrostanu zwierząt we wszystkich systemach produkcji zwierzęcej na świecie.

FAO pragnie podkreślić potrzebę stosowania wielokierunkowego podejścia, które bierze pod uwagę różnice kulturowe, gospodarcze i społeczne występujące pomiędzy poszczególnymi krajami oraz w obrębie danego kraju. Dzielenie się posiadaną wiedzą, edukacja, szkolenie, oraz rozwój możliwości ich stosowania to kluczowe podstawy strategii FAO w zakresie dobrostanu zwierząt.

Niniejsza publikacja jest cennym uzupełnieniem Przewodnika IDF/FAO dotyczącego Dobrych Praktyk Gospodarki Mleczarskiej oraz jest ważnym dodatkowym krokiem w kierunku poprawy dobrostanu zwierząt produkujących mleko i rozwoju tego sektora. FAO posiada długoletnią historię współpracy z IDF i zobowiązuje się zacieśniać ją dalej i przekładać ją na wspólne wysiłki zmierzające do najlepszego wykorzystania niniejszej publikacji.

Bukar Tijani

Zastępca Dyrektora Generalnego

Organizacja Narodów Zjednoczonych ds Wyżywienia i Rolnictwa (FAO)

Rzym, kwiecień 2019 r

PRZEDMOWA MIĘDZYNARODOWEJ FEDERACJI MLECZARSKIEJ

Sektor mleczarski jest zobowiązany do realizowania najlepszych praktyk w celu zapewnienia dobrostanu zwierząt w oparciu o naukowe dowody i normy odniesienia. Publikując w 2008 roku przewodnik IDF dotyczący zapewnienia dobrostanu zwierząt i przy ścisłej współpracy z międzynarodowymi organizacjami (OIE, FAO), Międzynarodowa Federacja Mleczarska (IDF) objęła przewodnictwo w określaniu dokumentów odniesienia dotyczących dobrostanu zwierząt w sektorze produkcji mleka.

Od tego czasu, została wzmożona świadomość publiczna w zakresie zdrowia i dobrostanu zwierząt. IDF wnosi aktywny wkład do pracy nad zdrowiem i dobrostanem zwierząt, wykonywanych przez Światową Organizację Zdrowia Zwierząt (OIE) i Międzynarodową Organizację Normalizacji (ISO). Niniejszy nowy Przewodnik do Spraw Dobrostanu Zwierząt odwołuje się do kluczowych norm (Kodeks Zdrowia Zwierząt OIE – rozdział 7.11. Dobrostan zwierząt i systemy hodowli bydła mlecznego, oraz do Specyfikacji Technicznej ISO 34700: 2016) oraz podaje wytyczne mające na celu zapewnienie pomocy rolnikom produkującym mleko i przetwórcom mleka w interpretacji i realizacji tych przepisów w oparciu o naukowe dowody i ekspertyzy.

Rolnicy wiedzą, że zdrowe krowy produkują mleko dobrej jakości, a cały sektor produkcji mleka jest całkowicie zaangażowany w opracowywanie postępowych inicjatyw dotyczących zdrowia i dobrostanu zwierząt; inicjatywy te zapewniają bezpieczne i zdrowe produkty mleczarskie wszystkim konsumentom. Uaktualnienie omawianego Przewodnika IDF ds Dobrostanu Zwierząt pokazuje, że sektor produkcji mleka działa aktywnie, aby utrzymać zaufanie konsumentów dotyczące standardów dobrostanu zwierząt, opartych na naukowych podstawach, promujących zrównoważony przemysł mleczarski.

Jesteśmy dumni, że możemy przyczynić się do opracowania ekspertyz dotyczących dobrostanu zwierząt, które przynosi korzyści dla nich, dla rolników i dla społeczeństwa.

Caroline Emond

Dyrektor Generalny

Międzynarodowa Federacja Mleczarska (IDF)

Bruksela, kwiecień 2019 r

PODZIĘKOWANIA

Przewodnik do Zapewnienia Dobrostanu Zwierząt w Procesie Produkcji Mleka 2.0 został opracowany przez Grupę Zadaniową ds Dobrostanu Zwierząt Międzynarodowej Federacji Mleczarskiej. Niniejszy przewodnik jest zaktualizowaną wersją poprzedniego Przewodnika IDF ds Dobrostanu Zwierząt w Produkcji Mleka (2008 r).

Obecny Przewodnik został opracowany przez następujące osoby: Luc Mirabito (Francja), Jenny Jago (Nowa Zelandia) oraz Nita Harding (Nowa Zelandia) z udziałem Olava Østerås (Norwegia), Warrena Skippon (Kanada) i Helen Dornom (Australia). Ich aktywny wkład do powyższej publikacji umożliwił jego utworzenie. Pragnęlibyśmy wyrazić specjalne podziękowanie Dr Marii Sánchez (Główne Biuro IDF) za jej aktywny wkład do niniejszego dokumentu i za koordynację prac.

Wiele podziękowań kierujemy do pozostałych członków Grupy Zadaniowej jak również członków Stałego Komitetu ds Zdrowia i Dobrostanu Zwierząt i Zarządzania Gospodarstwem, oraz do przedstawicieli Światowej Organizacji Zdrowia Zwierząt (OIE) i Organizacji Narodów Zjednoczonych ds Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) za korektę niniejszego dokumentu.

WSTĘP

Cel pracy IDF

Od momentu pojawienia się pierwszego przewodnika IDF 10 lat temu, zagadnienie dobrostanu zwierząt w tym ich stanu zdrowia, stało się jednym z ważniejszych wyzwań w sektorze produkcji zwierzęcej. W tym względzie, w większości krajów, wzrósł poziom publicznej świadomości i oczekiwań. Ważne jest wobec tego, aby sektor mleczarski aktywnie działał w celu zapewnienia wysokich standardów dobrostanu zwierząt i nie zawiódł zaufania konsumentów.

Ponadto, w ciągu ostatnich 10 lat, opublikowano nowe dane naukowe, instrumenty działania oraz normy dotyczące dobrostanu zwierząt (OIE, 2018; ISO, 2016). Produkcja mleka oparta na rolnictwie precyzyjnym stała się rzeczywistością i wyłoniły się nowe zagadnienia dotyczące ogólnego zdrowia zwierząt (takie jak n.p. granice do jakich stosowanie środków przeciwdrobnoustrojowych przyczynia się do powstania oporności na te środki lub do zrównoważonego rozwoju gospodarki zwierzęcej).

Czy niniejszy przewodnik ma powiązania z innymi Normami dotyczącymi Dobrostanu Zwierząt?

Niniejszy dokument pokazuje w jaki sposób osiągnąć cele założone w Normach OIE i ISO w praktyce (patrz Załącznik 1 dla uzyskania bardziej ogólnego poglądu):

Norma OIE (Rozdział 7.11) podaje kryteria (lub wskaźniki) w celu zapewnienia dobrostanu bydła mlecznego (jako ogólna norma do oceny w tym zakresie).

W niniejszej normie opisano kryteria oparte na uzyskanych wynikach, szczególnie kryteria dotyczące zwierząt, które można stosować jako wskaźniki dobrostanu. Należy także wziąć pod uwagę sposób prowadzenia gospodarstwa i praktyki zarządzania zwierzętami. Stosowanie wspomnianych wskaźników i odpowiednie dla nich wartości progowe powinny być zaadoptowane w różnych sytuacjach, w których zarządza się bydlęciem mlecznym. Kryteria niniejsze można uważać za instrument monitorowania sposobu prowadzenia gospodarstwa i chowu zwierząt, uznając, że oba te czynniki mają wpływ na dobrostan zwierząt.

Specyfikacja Techniczna ISO/TS 34700:2016 – Zarządzanie dobrostanem zwierząt – ogólne wymagania i wytyczne dla organizacji łańcucha dostaw żywności (jako norma najczęściej stosowana w przemyśle mleczarskim)

Omawiana norma została opublikowana w grudniu 2016 roku. Jej celem jest zapewnienie dobrostanu zwierząt hodowanych do produkcji żywności lub paszy na całym świecie poprzez: 1) przyjęcie instrumentu zarządzania w realizacji dobrostanu zwierząt w zgodności z zasadami OIE TAHS (Część 7); 2) zapewnienie wskazówek do realizacji norm dotyczących dobrostanu zwierząt w sektorze publicznym lub prywatnym oraz odpowiedniego prawodawstwa, które jest co najmniej zgodne z OIE TAHC (Część 7); oraz 3) ułatwianie integracji zasad dotyczących dobrostanu zwierząt w relacjach między partnerami biznesowymi.

Kto powinien korzystać z niniejszego dokumentu ?

Niniejszy dokument jest przewidziany do podnoszenia stopnia uświadomienia producentów mleka w zakresie dobrostanu zwierząt i zachęcania ich do realizacji dobrych praktyk w tym względzie w gospodarstwach. Jest przeznaczony do stosowania przez organizacje rolników, przetwórców mleka i rolników (producentów mleka).

Czym jest Dobrostan Zwierząt ?

Zwierzę wykazuje dobre samopoczucie, jeśli jest zdrowe, czuje się komfortowo, jest dobrze odżywione, bezpieczne, zdolne do wyrażania swoich wrodzonych zachowań, oraz jeśli nie cierpi z powodu złego stanu takiego jak ból, strach i cierpienie. Dobrostan zwierząt odnosi się do stanu fizycznego i mentalnego zwierzęcia w warunkach, w których żyje i umiera oraz obejmuje inne terminy jak pielęgnacja zwierząt, gospodarka zwierzęca i tzw. „ludzkie traktowanie”.

Pielęgnacja zwierząt to stosowanie odczuwalnych i delikatnych praktyk hodowli zwierząt w gospodarstwie jako drogi do zapewnienia ich dobrostanu. Właściwy dobrostan zwierząt wymaga realizowania strategii zapobiegania chorobom i stosowania odpowiedniej opieki weterynaryjnej, schronienia, zarządzania i żywienia, stymulującego i bezpiecznego środowiska, humanitarnego obchodzenia się ze zwierzętami oraz humanitarnego uboju i pozbawiania życia (Artykuł 7.1.1 OIE). W systemach produkcji mleka, obejmuje to nie tylko zwierzęta produkujące mleko, ale także nowonarodzone cielęta, cielęta wcześniej odsadzone od matki, młode jałówki przeznaczone do wymiany w stadzie (zastępcze), krowy w okresie zasuszenia, buhaje hodowlane i samce w ośrodkach hodowlanych.

Dobra praktyka dobrostanu zwierząt ma nie tylko dobry wpływ na produkcję mleka, ale także na ekonomiczne funkcjonowanie gospodarstwa. Wyniki dobrostanu zwierząt są także powiązane z dobrym samopoczuciem rolników, gdyż cierpienie zwierząt wywiera także negatywny wpływ na samopoczucie człowieka i odwrotnie.

Dobra praktyka mleczarska w zakresie dobrostanu zwierząt została uznana za podstawę w ramach przewidzianych w zestawie Pięciu Swobód, które opisują podstawowe potrzeby zwierząt (FAWC 2009). Praktyka zarządzania zwierzętami powinna dążyć do utrzymywania zwierząt w następującym stanie:

- Wolne od pragnienia, głodu i niedożywienia
- Wolne od poczucia dyskomfortu
- Wolne od bólu, obrażeń ciała i chorób
- Wolne od strachu i cierpienia, oraz
- Zdolne do realizowania się w normalnych schematach zachowania zwierząt

Zajmowanie się zwierzętami niesie jednocześnie za sobą odpowiedzialność etyczną, aby zapewnić takim zwierzętom dobrostan w stopniu najbardziej praktycznie możliwym (OIE Artykuł 7.1.2 (6)).

1

KORZYŚCI WYNIKAJĄCE Z DOBROSTANU ZWIERZĄT

Aby rolnik produkujący mleko odniósł sukces uzyskując mleko wysokiej jakości, musi być spełniony wymóg dobrostanu zwierząt produkujących mleko. Dobrostan należy rozpatrywać z perspektywy zwierzęcia. Podstawowe potrzeby zwierząt wiążą się w pierwszej kolejności z zapewnieniem podstawowych dla życia zwierząt elementów, a osiągnięcie dobrostanu skupia się na dostępności do lepszych warunków życia, które mogą ostatecznie przekładać się na większą wydajność.

Badania pokazały, że zapewnienie warunków życia, które koncentrują się na dobrostanie zwierząt, takich jak odpowiednia ściółka, przestrzeń i dostęp do wody, powoduje poprawę wydajności mlecznej, mniej przypadków klinicznego zapalenia wymion i mniej obrażeń strzyków oraz zmniejszoną liczbę brakowania krów ze stada. Badania produkcji mleka opartej na żywieniu pastwiskowym wykazują korelację pomiędzy podejściem i zachowaniem opiekuna zwierząt a zachowaniem krów i produkcją mleka. Gdy zwierzęta wykazują strach, różnica w produkcji mleka pomiędzy poszczególnymi gospodarstwami wynosi wówczas 19% w przeliczeniu na wydajność mleka (Breuer i wsp. 2000, Hemsworth i wsp. 2000). To samo odnosi się do utrzymywania zwierząt pod dachem, gdzie wydajność mleka jest związana z czynnikami lepszego komfortu zwierzęcia, takimi jak miękka ściółka, dostęp do wody i przestrzeń (Ruud i wsp. 2010, Naess i wsp. 2011).

Poprzez rozszerzenie podejścia do problemu „Jedno zdrowie” stosowanego wobec zdrowia ludzi i zdrowia zwierząt, podejście „Jedno zdrowie” można stosować dla podkreślenia wzajemnych powiązań pomiędzy dobrostanem zwierząt, dobrym samopoczuciem człowieka i środowiskiem oraz promować takie cele jak bezpieczeństwo żywności, zdrowie publiczne, zrównoważony rozwój, obniżone cierpienie człowieka oraz poprawiona wydajność mleka w sektorze mleczarskim (FAO 2009; One Welfare, 2018).

2

PIĘĆ OBSZARÓW DZIAŁANIA W KIERUNKU DOBROSTANU ZWIERZĄT

Systemy produkcji mleka różnią się znacznie na całym świecie: przeważającymi gatunkami są bawoły i bydło, ale dla pozyskania mleka hoduje się także duże ilości kóz i owiec. Wielkość stada waha się od pojedynczych osobników płci żeńskiej do wielu tysięcy zwierząt. Systemy żywienia zwierząt różnią się od ekstensywnego żywienia do wypasania na pastwisku i zadawania pełnoporcjowych dawek. Zwierzęta mogą przebywać albo cały czas na pastwisku, albo cały czas pod dachem.

Aby zapewnić, że niniejszy poradnik jest przydatny do szerokiego stosowania, określono ogólne zasady, które definiują najlepsze praktyki zarządzania stadem zwierząt. Tak więc, uwaga skupia się raczej na określeniu sukcesu w oparciu o wyniki uzyskane dla zwierząt niż na środkach przeznaczonych dla danego systemu zarządzania zwierzętami.

W niniejszym poradniku zidentyfikowano pięć kluczowych Obszarów Działania do wzięcia pod uwagę przy opracowywaniu i realizacji systemów zarządzania jakością dla uzyskania dobrostanu zwierząt:

- Opieka nad stadem zwierząt
- Zaopatrzenie w paszę i wodę
- Środowisko fizyczne
- Praktyki gospodarskie
- Opieka zdrowotna

Każdy Obszar Działania ma zestaw powiązanych zasad, które można stosować, aby w dalszym ciągu określać najlepsze praktyki zarządzania.

Dobrostan zwierząt w produkcji mleka można oceniać i monitorować stosując kombinację środków, które wskazują na poziom możliwości w obrębie wspomnianych pięciu obszarów działania. Najlepszymi byłyby wskaźniki reakcji zwierząt na dany sposób utrzymania jak również wkład wnoszony do tego systemu, który spełniałby ich potrzeby tam gdzie istnieją naukowe dowody lub tam gdzie uzyskanie wskaźników reagowania zwierząt nie jest możliwe (OIE Artykuł 7.1.4). Wobec tego, dobór parametrów, które mogłyby być stosowane, będzie specyficzny dla danej metody pozyskiwania mleka i może obejmować następujące elementy:

- Obserwacja zachowania zwierzęcia, która wskazuje na:
  - Stres lub cierpienie (n.p. nieustanna wokalizacja) (wydawanie odgłosów przez krowy – przyp. tłum.)

- Głód lub pragnienie (n.p. nieustanna wokalizacja, poruszanie się ‘w kolejce’ przy otrzymywaniu paszy, agresja)
- Niestabilność społeczna (np. agresja)
- Bolesna procedura dojenia (np. wydalanie odchodów, kopanie)
- Stres spowodowany wysoką temperaturą (np. wzmożone oddychanie)
- Śliska posadzka (np. ocena chodu)
- Niewłaściwe żywienie (np. zachowanie typowe dla takiej sytuacji)
- Testy zachowania zwierząt (behawioralne): Strach przed człowiekiem, gdyż złe traktowanie można ocenić poprzez ocenę odległości „uciekania” zwierzęcia od człowieka
- Ocena stanu ciała
- Ocena stanu poruszania się i racic
- Ocena odpowiednich wskaźników fizjologicznych takich jak płodność, wydajność mleczna, tempo wzrostu
- Ocena środowiskowych czynników stresujących takich jak nadmierny upał lub chłód, brak osłony, gromadzenie się odchodów oraz obsada zwierząt w pomieszczeniu, na pastwisku i w systemach kombinowanych
- Ocena obecności i stopnia obrażeń wskazujących na nieprawidłowe środowisko w oborze oraz brak odczuwania komfortu przez krowę w przypadkach takich jak obrażenia racic, rany szyi, otwarte rany lub inne uszkodzenia ciała
- Ocena stanu wykształcenia i umiejętności osób sprawujących opiekę nad zwierzętami oraz dostępność pomocy weterynaryjnej
- Ocena dostatecznych fizjologicznych potrzeb zwierząt w zakresie zaopatrzenia w wodę i paszę poprzez monitorowanie tempa wzrostu zwierząt i wydajności mleka
- Ocena planu opieki zdrowotnej i rejestrów leczenia zwierząt, włącznie z występowaniem chorób, stopniem śmiertelności i brakowania zwierząt oraz komplikacje wynikające przy stosowaniu normalnych procedur
- Ocena wyglądu fizycznego zwierząt, a w szczególności, ich czystości i obecności pasożytów
- Ocena stosowania zwierząt odpowiednich genetycznie w zależności od położenia gospodarstwa i klimatu. Przy stosowaniu selekcji genetycznej w celu wymiany zwierząt hodowlanych, należy zawsze brać pod uwagę zdrowie i dobrostan zwierząt w określonej lokalizacji i klimacie i prowadzić selekcję pod kątem odporności na choroby.

2.1. Opieka nad zwierzętami

Dobra opieka nad zwierzętami jest podstawą sukcesu w produkcji mleka. Dobry opiekun powinien wykazywać uczucie empatii wobec zwierząt przy ich pielęgnacji i posiadać zdolności do identyfikowania ich potrzeb i działać w sposób zapewniający te wymagania. Dobry opiekun powinien posiadać wiedzę na temat potrzeb i typowego zachowania zwierząt, którymi ma się opiekować.

Oporządzanie zwierząt narzuca pozytywną relację pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem i nie powinno powodować obrażeń, paniki, permanentnego strachu lub nieuniknionego stresu. Każda osoba zajmująca się zwierzętami, czy to właściciel czy odpowiedzialny za zwierzęta pracownik, powinna posiadać dostateczne umiejętności i wiedzę, aby zapewnić traktowanie zwierząt zgodnie z omawianą zasadą.

- Osoby odpowiedzialne za opiekę nad zwierzętami powinny być kompetentne, dobrze wyszkolone lub posiadać doświadczenie oraz umiejętności zarządzania zwierzętami stosownie do wielkości stada i technicznych wymagań pozyskiwania mleka, lub pracować pod stosownym nadzorem.
- Aby zapewnić zwierzętom właściwą opiekę, istotne jest, aby do rutynowych prac i w momencie szczytu produkcji mleka była dostępna wystarczająca liczba personelu. W razie potrzeby, powinni być dostępni lekarze weterynarii i inni specjaliści, aby udzielić porad z zakresie opieki nad zwierzętami.
- Wiedza na temat normalnego wyglądu i zachowania zwierząt jest zasadniczym czynnikiem monitorowania ich zdrowia i dobrostanu; kompetentny pracownik powinien rozpoznawać znaczenie zmiany w zachowaniu zwierząt.
- Odpowiedzialni za zwierzęta powinni umieć rozpoznawać wczesne objawy stresu lub choroby tak, aby można było uzyskać szybką poradę lub interwencję weterynaryjną.
- Kompetentny pracownik powinien umieć obchodzić się ze zwierzętami z empatią i w stosowny sposób, przewidywać potencjalne problemy i podejmować konieczne działania zapobiegawcze. W przypadku potrzeby, powinien być dostępny sprzęt do oporządzania zwierząt.
- Osoby przeprowadzające zadania powiązane z opieką weterynaryjną powinny posiadać i wykazywać swoją kompetencję, szczególnie w zabiegach, które mogłyby powodować cierpienie zwierząt np. usuwanie zawiązków rogów/usuwanie rogów oraz w położnictwie zwierząt.
- Programy edukacyjne dla rolników powinny obejmować podstawową wiedzę na temat zachowania zwierząt i dobrych praktyk prowadzących do uzyskania odpowiedniego dobrostanu zwierząt.
- W niektórych krajach i w łańcuchach dostaw mleka mogą istnieć programy zapewnienia jego jakości w odniesieniu do dobrostanu zwierząt. Tam gdzie takie programy występują, pracownicy powinni:
  - Być obeznani i działać zgodnie ze wszystkimi odpowiednimi krajowymi przepisami i normami, oraz kluczowymi normami obowiązującymi w przemyśle/schematami zapewnienia jakości i bezpieczeństwa produktów, oraz do dobrostanu zwierząt
  - Zapewnić prowadzenie rejestrów wykazujących zgodność z przepisami i schematami zapewnienia jakości
  - Być na bieżąco z nowościami technologicznymi tak, aby móc zapobiegać lub poprawiać problemy związane z dobrostanem zwierząt
  - Podkreślać znaczenie szkolenia personelu
  - Włączać procedury obchodzenia się ze zwierzętami jako element znajomości systemów zapewnienia jakości w gospodarstwie

- Cały transport krajowy powinien pozostawać w zgodzie z przepisami krajowymi gdziekolwiek one istnieją.

2. 2. Pasza i woda

Dobre żywienie jest podstawowym wymogiem dla zwierząt produkujących mleko i jest uważane za jeden z najważniejszych czynników przyczyniających się do dobrostanu zwierząt. Niewłaściwe żywienie nie tylko ma wpływ na wydajność produkcji mleka, ale także na zdrowie, zachowanie i dobrostan zwierzęcia (FAO, 2013; FAO 2012). Zwierzęta powinny mieć dostęp do dostatecznej ilości paszy i wody, odpowiedniej do wieku i potrzeb zwierzęcia, aby utrzymać normalny stan zdrowotny i produktywność, oraz aby zapobiegać wydłużonemu okresowi głodu, pragnienia, niedożywienia lub odwodnienia.

Ogólne zasady zapewnienia dostatecznej ilości paszy i wody są następujące:

- Zapewniając paszę i odpowiednią ilość wody, należy brać pod uwagę stan fizjologiczny zwierzęcia, t.j. okres laktacji, cielności i wiek zwierzęcia, skład paszy pod względem odżywczym i jakość paszy oraz czynniki klimatyczne. Wydajność mleka u zwierząt dorosłych i stopień wzrostu zwierząt młodych powinien być monitorowany pod kątem nieoczekiwanych zmian.
- Zwierzęta muszą mieć dostęp do paszy i wody pitnej dostatecznie dobrej jakości, aby utrzymać dobry stan zdrowia, spełniając swe fizjologiczne i produkcyjne zapotrzebowanie oraz zminimalizować zaburzenia metaboliczne i żywieniowe. Zasadniczą sprawą jest zbilansowana dawka pokarmowa, która dostarcza energię oraz zapewnia potrzeby metaboliczne zwierząt produkujących mleko w okresie laktacji.
- Zaopatrzenie w wodę powinno zabezpieczać dostateczny do niej dostęp; woda powinna być dobrej jakości, a dostęp do niej regularnie kontrolowany i utrzymywany.
- Rosnące zwierzęta powinny być dobrze żywione tak, aby uzyskać ich optymalny wzrost, co pozwala na wymiany zwierząt w stadzie (brakowanie).
- Należy zapewnić, aby dostarczana pasza i woda nie zawierały biologicznych, chemicznych lub fizycznych substancji, które są szkodliwe dla zdrowia. Zwierzęta muszą być zabezpieczone przed toksycznymi roślinami lub związkami chemicznymi lub jakimikolwiek innymi szkodliwymi substancjami, które mogłyby spożyć. Wycieki ze ścieków i chemicznych środków pochodzących z gospodarki pastwiskowej i uprawy roślin pastewnych nie powinny przedostawać się do zasobów wody. Pasza powinna być prawidłowo przechowywana, aby zapobiec jej zepsuciu i należy zapewnić, aby nie została zanieczyszczona ani zepsuta.
- Zmiany paszy na inną należy stopniowo wprowadzać do diety.
- Ocenę stanu fizjologicznego ciała krowy należy monitorować w regularnych odstępach czasu szczególnie przed i przy ocieleniu, w momencie szczytowej laktacji i w okresie zauszenia. Należy ustalić odpowiednie minimalne granice powyższej oceny, w przypadku których przekroczenia, należy podjąć natychmiastowe działania korygujące albo poszukać porady lekarza weterynarii. Należy także unikać otluszczenia krów.

- Metody żywienia i pojenia muszą być monitorowane, aby upewnić się, że ich funkcjonowanie jest w porządku, a jakiegokolwiek pojawiające się problemy zostaną szybko rozwiązane. Tam gdzie stosowne, powinny być zainstalowane systemy alarmowe, aby zawiadomić pracowników o powstałych problemach. Na miejscu powinien istnieć plan zabezpieczający takie systemy alarmowe, aby w przypadku awarii taki system mógł dalej działać, np. wspierające generatory mocy.
- Dla utrzymania dobrego stanu zdrowia powinny być podawane suplementy diety takie jak związki mineralne i witaminy i należy realizować to zasięgając profesjonalnej porady, biorąc pod uwagę potencjalne niedobory mikroelementów lub ich nadmiar w danym obszarze geograficznym.
- Stacje paszowe (miejsce pobierania paszy – przyp. tłum.) oraz koryta na wodę lub poidła powinny być umieszczone tak, aby wszystkie zwierzęta miały do nich dostatecznie częsty dostęp i przez czas wystarczający do pobrania codziennego pożywienia i picia dla ich dobrego stanu zdrowia oraz zmniejszenia do minimum agonistycznych zachowań zwierząt. Aby sprawdzić, czy zachodzi taka sytuacja, należy oszacować liczbę zwierząt przypadających na koryto z wodą oraz obszar wypasu i/lub przestrzeni żywienia na jedno zwierzę.
- Stacje paszowe oraz koryta z wodą i poidła powinny być zaprojektowane i wykonane tak, aby zapewnić dostawę dostatecznej ilości paszy i wody, zapewniać wszystkim zwierzętom łatwy do nich dostęp oraz aby omawiany sprzęt nie zanieczyszczał paszę lub wodę i nie powodował obrażeń u zwierząt.
- Tam gdzie bydło jest utrzymywane na wolnym powietrzu, i tam gdzie istnieje ryzyko wystąpienia wydłużonego okresu zmniejszonego pożywienia, należy zapewnić dodatkową paszę i wodę.

Młode bydło mleczne

- Nowonarodzone bydło mleczne musi otrzymywać dostateczną ilość siary (kolostrum) pod względem ilości i jakości, lub, jeśli jest to niedostępne, odpowiednią ilość przemysłowego substytutu kolostrum. Najlepiej, aby pierwsze żywienie siarą miało miejsce możliwie jak najwcześniej, a najpóźniej w ciągu 6 godzin od urodzenia.
- W sytuacjach kiedy odsadzone od matki cielęta nie potrafią ssać, powinny otrzymywać płynną paszę w sposób, który spełni odruch ssania (tj. przez wiaderko ze smoczkiem lub podobne).
- Odsadzone od matki cielęta nie powinny być odłączane od płynnej paszy zanim ich żwacz nie rozwinię się dostatecznie tak, aby mogły one wykorzystywać suchą masę paszy i spełniać swoje potrzeby żywieniowe pod względem suchej masy.
- Odsadzone od matki cielęta, szczególnie nowonarodzone cielęta, powinny być żywione mlekiem co najmniej dwa razy dziennie, aby zapewnić jego wystarczającą ilość.
- Odsadzone jałówki remontowe powinny mieć dostęp do zbilansowanej suchej paszy dobrej jakości od wczesnego wieku, aby wspomóc prawidłowy rozwój żwacza. Żywienie przefermentowaną miazgą (u przeżuwaczy, częściowo przeżuty przefermentowany pokarm zawierany jest z żołądka do pyska– przyp. tłum.) może

stanowić dobrą alternatywę dla rozwoju fizjologii zwłaszcza u odsadzonych od matki jałówek remontowych.

- Cały sprzęt stosowany w żywieniu młodych zwierząt powinien być starannie czyszczony po użyciu.
- Podawane pasze oraz użytki zielone/pastwiska powinny być monitorowane w celu dostarczenia rosnącym, odstawionym od matki jałówkom remontowym odpowiedniej jakości i ilości paszy.

2.3. Środowisko naturalne

Bydło mleczne w produkcji przemysłowej może być trzymane pod dachem lub na pastwisku, lub w kombinacji obu wariantów:

- Pod dachem: W systemie tym bydło jest trzymane na utworzonej powierzchni, w pomieszczeniu lub na zewnątrz i jest ono całkowicie zależne od człowieka w zakresie zapewnienia podstawowych potrzeb zwierząt takich jak pasza, schronienie i woda. Typ pomieszczenia będzie zależny od środowiska, warunków klimatycznych i systemu chowu. Zwierzęta mogą być trzymane w pomieszczeniu swobodnie lub na uwięzi.
- Na pastwisku: W systemie tym bydło znajduje się na wolnym powietrzu i posiada pewną autonomię w zakresie doboru paszy, spożycia wody i dostępu do osłony. Systemy pastwiskowe nie przewidują żadnego krytego pomieszczenia z wyjątkiem takiego, które jest wymagane do doju.
- Sposoby kombinowane: Są to warunki, w których bydło może być utrzymywane w połączonych systemach pod dachem i na pastwisku, albo jednocześnie, w zróżnicowaniu w zależności od pogody lub stanu fizjologicznego bydła.

Środowisko naturalne, wraz z określoną powierzchnią do chodzenia, do leżenia, itp) oraz różne stosowane urządzenia (ograniczniki zwierząt, ogrodzenia, płoty, systemy automatyczne itp) powinny być dostosowane do danego gatunku zwierząt tak, aby zmniejszyć do minimum ryzyko obrażeń, bólu i przenoszenia chorób lub pasożytów na zwierzęta.

Środowisko pozyskiwania mleka (doju)

- Podłoże nie powinno mieć śliskiej powierzchni, powinno być dobrze odwodnione i wolne od błota i obornika
- Dla utrzymania odpowiedniej jakości powietrza, zapobiegania gromadzeniu się gazów (np. amoniaku) oraz usuwania nadmiernego ciepła i wilgoci, ważne jest zapewnienie prawidłowej wentylacji
- Jeśli bydło nie ma dostatecznego dostępu do światła naturalnego, to dla zdrowia i dobrostanu zwierząt należy zapewnić dodatkowe oświetlenie, które naśladuje naturalną okresowość światła naturalnego.
- Zwierzęta produkujące mleko mogą być dojone wewnątrz lub na zewnątrz pomieszczenia

Tam gdzie występują obiekty służące do pozyskiwania mleka (hale udojowe i okólniki do oporządzania zwierząt):

- Obiekty do pozyskiwania mleka powinny być zaprojektowane, skonstruowane i utrzymywane tak, aby zmniejszyć do minimum przeszkody i zagrożenia, które mogą potencjalnie powodować cierpienie lub obrażenia ciała
- Posadzki powinny zapewniać odpowiedni chód zwierząt i być łatwe do mycia
- Ogrodzenia, bramki i rampy załadunkowe powinny być zaprojektowane tak, aby pozwolić na prawidłowy przepływ zwierząt i zapobiegać uszkodzeniom ich ciała
- Poprzeczki i zaciski na głowę powinny być tak skonstruowane, aby pozwolić na skuteczne obchodzenie się ze zwierzętami, nie stwarzające zagrożenia dla nich lub dla opiekuna i pozwolić na łatwe uwolnienie zwierzęcia.

Tereny kwater wypasowych i okólniki do przetrzymywania zwierząt

- Typ powierzchni i obszar powinny być odpowiednie dla rodzaju przejść i częstotliwości ich wykorzystywania, tak aby zwierzęta nie czuły dyskomfortu,
- Obszary przetrzymywania zwierząt powinny być tak zaprojektowane, aby zapewnić dostateczny czas odpoczynku / leżenia; jak również zmniejszać niedożywienie i ryzyko wystąpienia zapalenia wymion (*mastitis*) i kulawizny związanych z ograniczeniem miejsca pobytu.

Trzymanie zwierząt produkujących mleko w pomieszczeniach pod dachem

- Pomieszczenia dla zwierząt powinny być zaprojektowane, zbudowane, obsługiwane i utrzymywane tak, aby spełniać potrzeby zwierząt. Wymagania te różnią się znacznie w zależności od środowiska, warunków klimatycznych i systemu zarządzania zwierzętami.
- Obszary ze ściółką powinny być dobrze drenowane, suche, bezpieczne i wygodne, oraz powinny być regularnie czyszczone i / lub brudna ściółka powinna być zmieniana. Powierzchnia betonowa, przeznaczona do leżenia zwierząt, powinna być pokryta miękką, odpowiednią ściółką.
- Należy zapewnić odpowiednią przestrzeń dla zwierząt, aby zapobiec ich dyskomfortowi i tak aby zwierzęta zachowywały się naturalnie (wymagania behawiorystyczne) co obejmuje możliwość zmiany położenia i leżenia, odpoczynania i poruszania się, pobierania paszy i wody, a także, usuwanie kału i moczu, oraz aby zwierzęta nie były poddane społecznemu naciskowi innych krów i ich agresywnym zachowaniom. Zatlóczenie zwiększa wśród zwierząt stres przebywania w grupie – stres społeczny, i stwarza możliwość zakażeń mikrobiologicznych we wszystkich grupach wiekowych i wobec tego, zwiększa ryzyko wystąpienia chorób.

Ogólną wskazówką jest aby minimalna przewidziana przestrzeń wynosiła 1 m² na 100 kg żywej masy, ale rzeczywisty przydział przewidywanej powierzchni powinien zapewniać, aby każde zwierzę w obrębie danej grupy miało wystarczający czas leżenia/odpoczynku, dostateczny dostęp do paszy i wody oraz nie było poddane nadmiernej agresji. Tam gdzie występują tylko oddzielne przestrzenie dla krów lub

innego bydła mlecznego, przeznaczone na odpoczynek, należy zapewnić co najmniej jedną przestrzeń przewidzianą na krowę/zwierzę.

- Grupowanie zwierząt powinno być przeprowadzane zgodnie z wiekiem i statusem fizjologicznym zwierząt i zgodnie z wcześniej ustalonymi grupami zwierząt i dalsze utrzymywanie grup w ten sposób, należy kontynuować sprzyjanie pozytywnym zachowaniom zwierząt oraz zmniejszanie do minimum uszkodzeń, stresu i chronicznego strachu.
- Przestrzegane praktyki w zakresie utrzymywania i zarządzania stadem powinny zapewniać, że cyrkulacja i jakość powietrza, temperatura, wilgotność i stężenia amoniaku, dwutlenku węgla i gazów pochodzących z odchodów jest utrzymana w granicach, które sprzyjają dobremu zdrowiu zwierząt i nie są przykre (nie akceptowalne) dla zwierząt. Poziomy amoniaku w powietrzu powinny być utrzymane poniżej 25 ppm. Utrzymywanie temperatury obejmuje nadmiernie wysokie jak i niskie temperatury, aby zwierzęta mogły wykorzystywać swoje naturalne sposoby termoregulacji.
- Oświetlenie powinno być dostateczne, aby umożliwić kontrolę zwierząt, ale nie tak intensywne, aby powodować uczucie dyskomfortu i zapewnić, aby zwierzęta przebywały w całodobowym cyklu: widno-ciemno. Grupy młodych zwierząt powinny być rozsądnej wielkości, aby minimalizować stres społeczny i stres zakażeń mikrobiologicznych i być sortowane wg wielkości/wieku, aby zapobiec znęcaniu się przez inne zwierzęta.
- Powinno być przewidziane regularne usuwanie obornika i powinien istnieć odpowiedni system odprowadzania odchodów w budynkach i na drogach przejścia.
- Należy zapewnić stosowny poziom natężenia, intensywności i czasu trwania hałasu w pomieszczeniach dla zwierząt, tak, aby zwierzęta nie były narażone na nagły lub niespodziewany hałas. Zwierzęta nie powinny być poddawane przeciętnie poziomowi hałasu wyższemu niż 85 dB przez ponad 8 godzin. Odpowiednie urządzenia powinny być skonstruowane, umieszczone, obsługiwane i utrzymywane w sposób, który minimalizuje hałas.
- Posadzki powinny być zaprojektowane i utrzymywane tak, aby zminimalizować poślizg i upadanie zwierząt, sprzyjać dobremu zdrowiu kończyn i zredukować uszkodzenia racic, oraz umożliwiać ich czyszczenie w celu utrzymania higieny i zminimalizowania ryzyka przenoszenia schorzeń i pasożytów.
- Bramki i alejki powinny być tak zaplanowane i obsługiwane, aby umożliwić swobodny ruch zwierząt, bez przeszkód, które mogą powodować uszkodzenia podczas przechodzenia zwierząt przez alejki lub bramki.
- Zwierzęta nie powinny pozostawać cały czas na uwięzi. Jeśli zwierzęta są uwięzane, powinny bez przeszkód mieć możliwość położenia się, wstania, utrzymywania normalnej postury ciała i własnej pielęgnacji. Powinny mieć także możliwość nawiązania wzajemnych relacji z sąsiadującymi zwierzętami.
- Zwierzęta młode, szczególnie odstawione od swoich matek, potrzebują miękkiej, suchej ściółki, odgradzonego, wolnego od przeciągów miejsca, oraz dodatkowego ciepła, jeśli zachodzi taka potrzeba, w celu zapobieżenia przeziębieniom.

- Odstawione od matki cielęta nie powinny być izolowane od innych cieląt, a najlepiej, aby były trzymane w małych grupach.
- Odstawione cielęta mogą przebywać pod dachem, na pastwisku lub w połączeniu obu systemów, ale wszystkie systemy powinny zapewnić utrzymywanie cieląt w grupach.

Obchodzenie się ze zwierzętami trzymanymi na zewnątrz

- Urządzenia i plan obchodzenia się ze zwierzętami powinny być dostosowane do pracy w ekstremalnych warunkach, aby zapewnić ochronę zwierząt przed niesprzyjającymi warunkami pogodowymi i wynikającymi z tego konsekwencjami, obejmującymi czynniki stresu takie jak ekstremalne sytuacje pogodowe, niedobór paszy, nietypowe zmiany sezonowe i inne warunki powodujące stres z powodu zimna lub gorąca.
- W warunkach upału należy zapewnić zacienienie lub inne środki ochłodzenia. W warunkach zimna należy zapewnić osłonę zwierząt oraz dodatkową ilość paszy.
- Tam gdzie oddziaływanie warunków pogodowych stwarza problemy zdrowotne, należy podjąć działania naprawcze, aby zminimalizować konsekwencje takiego oddziaływania.
- Młode zwierzęta, które zostały odstawione od swoich matek powinny mieć zapewnioną osłonę przed warunkami, które mogłyby mieć negatywny wpływ na ich dobrostan.
- Drogi i przejścia pomiędzy miejscami doju i miejscami przebywania zwierząt oraz obszary wypasu powinny być położone i prowadzone tak, aby zmniejszyć do minimum odległości do pokonywania drogi. Drogi i przejścia powinny być zaprojektowane i utrzymywane tak, aby zminimalizować wszelkie ryzyko dla dobrostanu zwierząt, a w szczególności zmniejszyć do minimum problemy zdrowotne kończyn i racic zwierząt.
- Obsada zwierząt na pastwiskach powinna być określona przez dostępność paszy i wody i jakość pastwiska.
- Kiedy zwierzęta są wypasane w systemie intensywnym opartym na roślinach uprawnych, a warunki terenu są wilgotne i błotniste, powinien być zapewniony odpowiedni obszar o suchej powierzchni, aby zwierzęta miały gdzie się położyć i odpocząć.
- Podczas przebywania na pastwisku zwierzęta powinny – kiedy jest taka potrzeba – mieć ochronę przed drapieżnikami.

Zarządzanie w nagłych przypadkach

Na miejscu powinien być dostępny plan ewakuacji zwierząt z budynków w przypadku pożaru, oraz obchodzenia się ze zwierzętami w przypadku katastrofy naturalnej, takiej jak np. trzęsienie ziemi lub powódź. W sytuacjach kryzysowych, interwencje obejmują najczęściej zapewnienie zdrowia zwierząt, zapewnienie paszy i wody, zapewnienie osłony, zmniejszenie obsady zwierząt (marketing, ubój) i powiększenie obsady zwierząt. Potrzeba danej interwencji

zależy od charakteru nagłego wydarzenia, miejscowego kontekstu i stopnia zagrożenia (FAO, 2016).

2.4. Praktyki w zakresie gospodarki zwierzęcej

Obsługa zwierząt

- Należy obchodzić się ze zwierzętami z troską, w spokojny i rutynowy sposób, uwzględniając ich naturalne zachowanie przez cały czas, aby zmniejszyć do minimum ryzyko uszkodzeń i uczucie strachu.
- Opiekunowie stada powinni być zaznajomieni z zachowaniem poszczególnych zwierząt i oglądać wszystkie zwierzęta co najmniej raz dziennie przy dojeniu, w okólnikach, albo w oborach.
- Ze wszystkimi zwierzętami, w szczególności zwierzętami młodymi i buhajami hodowlanymi powinno się obchodzić i obsługiwać je w sposób, który sprzyja dobremu usposobieniu i łagodności zwierząt.
- Przy obsłudze zwierząt, trzeba brać pod uwagę, że inaczej postrzegają one odległości i szczegóły. Także nie powinny być narażone na niepotrzebne głośne dźwięki. Bydło może słyszeć dźwięki o wysokiej częstotliwości powyżej zakresu słyszalności człowieka, tak więc mogą reagować na dźwięk, którego ludzie nie słyszą. Zwierzęta mają także dobry zmysł powonienia, lepszy niż ludzie i mają wrażliwą skórę, a więc będą odczuwać nawet delikatny dotyk.
- Można stosować pomoce do oporządzania zwierząt n.p. kije do poganiania bydła i psy ale w sposób ostrożny, aby nie powodować bólu ani strachu. Psy wykorzystywane w obsłudze zwierząt muszą być odpowiednio wyszkolone i znajdować się przez cały czas pod pełną kontrolą. Elektryczne „pastuchy” powinny być stosowane tylko w stosunku do zwierząt dorosłych i tylko wtedy, gdy mają one możliwość odejścia od takiego sprzętu.
- Należy zapewnić, aby poruszające się zwierzęta szły takim tempem, aby mogły widzieć drogę, którą idą i gdzie stawiają swoje kopyta.
- Kiedy prowadzimy stado na odległości dłuższe niż zwykle, należy zapewnić, aby szybkość poruszania się zwierząt i odległość była dostosowana do warunków i sprawności fizycznej zwierząt i obserwować oznaki zmęczenia, które wskazywałyby, że zwierzęta mogą potrzebować odpoczynku, wody i paszy.
- Kiedy mamy do czynienia ze zwierzętami pochodzącymi z różnych miejsc, należy zapewnić dla nich dostateczną przestrzeń, aby nowoprzybyłe zwierzęta mogły znaleźć się w wolnej przestrzeni w przypadku popychania i obserwować uważnie ich zachowanie.
- Wobec zwierząt unieruchomionych zachowywać się spokojnie i stosować to ograniczenie w taki sposób, aby zminimalizować ryzyko powstania obrażeń u zwierzęcia i u opiekuna.
- Kółka nosowe i urządzenia służące do ograniczania ruchu zwierzęcia muszą być odpowiednie dla danego celu i stosowane w sposób, który nie powoduje niepotrzebnego lub trwającego uczucia bólu lub dyskomfortu. Zwierzęta unieruchomione podczas trwania zabiegów zootechnicznych muszą znajdować się pod ścisłym nadzorem.

- Opiekunowie powinni być biegli w bezpiecznym obsłudze wszystkich urządzeń służących do ograniczania ruchu zwierząt i takie urządzenia powinny być utrzymywane w dobrym stanie roboczym.
- Większość zwierząt produkujących mleko jest zwierzętami stadnymi, gromadnymi. Należy obchodzić się ze stadem i wykonywać czynności zootechniczne, które nie naruszają niepotrzebnie aktywności „społecznej” u zwierząt i ich niepotrzebnie nie izolują, gdyż instynkt stadny zwierząt jest silny. Zwierzęta produkujące mleko powinny być trzymane w odpowiednich „grupach społecznych”, aby umożliwić im pozytywne zachowania w grupie i zmniejszyć do minimum obrażenia ciała, stres i chroniczny strach.

Dój mleka

- Dój powinien być komfortową czynnością dla zwierząt produkujących mleko. W szczególności, zwierzęta nie powinny być w sposób nadmierny wydajane lub niedodojone, aby zapobiec uczuciu bólu i obrażeniom wymion i strzyków. Przy każdym doju, zwierzęta powinny być regularnie kontrolowane pod kątem obecności anormalnego mleka i określenia stanu zdrowotnego wymienia.
- Należy ustalić rutynę dojenia, która uwzględni stadium laktacji. Na przykład, krowy w okresie pełnej laktacji mogą wymagać częstszego dojenia, aby obniżyć ciśnienie w wymieniu.
- W okresie laktacji wszystkie zwierzęta muszą być dojone albo być ssane przez cielęta dostatecznie często w celu zmniejszenia poczucia dyskomfortu i utrzymania wymienia w dobrym stanie zdrowia.
- Tam gdzie zwierzęta są dojone przy użyciu urządzeń, muszą być one utrzymywane na poziomie, który minimalizuje ryzyko obrażenia wymion i strzyków. Tam gdzie występuje ryzyko pojawienia się dłuższej przerwy w zasilaniu prądu, należy zapewnić generator odpowiedniej mocy do uruchomienia i obsługi dojarki elektrycznej i urządzeń pomocniczych.
- Tam gdzie zwierzęta są dojone ręcznie, musi być stosowana prawidłowa technika doju, aby uniknąć uszkodzenia wymion lub strzyków.
- Należy zachować specjalną ostrożność w przypadku zwierząt dojonych po raz pierwszy; przed wycieleniem, jeśli możliwe, zapoznać zwierzę z urządzeniem do doju.

Bolesne procedury stosowane w gospodarce zwierzęcej

- Nie stosować czynności powodujących ból, strach, cierpienie lub dyskomfort zwierząt, których można uniknąć. Korzyść, płynąca z dobrostanu zwierząt przy przeprowadzaniu danej czynności powinna być uzyskana z dobrostanem zwierzęcia. Możliwości poprawy dobrostanu zwierząt w przypadku rutynowo przeprowadzanych czynności, potencjalnie bolesnych praktyk zootechnicznych obejmują: zaprzestanie danej praktyki, podejmowanie innych praktyk, o których wiadomo, że są mniej bolesne (n.p. zaleca się raczej obcinanie zawiązków rogów sposobem kauteryzacji termicznej (przyżeganie, termiczna koagulacja tkanki, dekornizacja - przyp. tłum.)) przez doświadczonego pracownika z odpowiednim sprzętem i w stosownym wieku

zwierzęcia niż usuwanie rogów u starszego bydła po umocowaniu się zawiązków rogów na czaszce), oraz stosowanie środków zmniejszających ból. Kiedy nie można uniknąć bolesnych zabiegów, należy kontrolować powstający ból do granic, na jakie pozwalają dostępne metody.

- Przycinanie racic powinno być dokonywane przez kompetentnego przeszkolonego pracownika lub lekarza weterynarii, jeśli długość racic lub ich kształt jest anormalny i powoduje kulawiznę.
- Usuwanie rogów lub zawiązków rogów powinno być przeprowadzane z uwzględnieniem dobrostanu zwierzęcia i obejmować odpowiednie znieczulenie i zmniejszenie bólu. Zaleca się usuwanie zawiązków rogów raczej we wczesnym wieku niż usuwanie rogów u bydła starszego.
- Przycinania ogona nie należy stosować u żadnego zwierzęcia.
- W odniesieniu do bolesnych procedur w gospodarce zwierzęcej, należy przestrzegać przepisy krajowe, np. czy dana czynność jest dozwolona, przepisy dotyczące wieku zwierzęcia lub potrzeba zapewnienia uśmierzenia bólu.
- Procedury weterynaryjne powinny być stosowane z wykorzystaniem technik, które zmniejszają do minimum potencjalny ból, np. stosowanie miejscowego znieczulenia, środków uspokajających i leków łagodzących ból.
- Zwierzęta powinny być w sposób jasny oznakowane, aby ułatwić kontrolę po zabiegach.
- Tam gdzie zwierzęta są na stałe oznaczone, należy stosować najmniej inwazyjne zabiegi, z unikaniem znakowania przez wymrażanie lub wypalanie znaku gorącym żelazem.

Praktyki dotyczące reprodukcji, porodów i odłączenia od matki

- Jałówki powinny mieć pierwsze krycie, kiedy osiągną docelowy wzrost dla danej rasy.
- Samce, u których stwierdzi się większe prawdopodobieństwo zapłodnienia dającego niską masę porodową u potomstwa powinny być wybierane do kojarzenia z młodymi lub mniejszymi samicami; potomstwo o dużej masie ciała może spowodować znaczne uszkodzenia u małych matek hodowlanych, szczególnie podczas ich pierwszego porodu.
- Obchodzenie się z krowami w okresie cielności jest ważne, szczególnie w odniesieniu do gospodarki paszowej, co ma na celu zapewnienie, aby krowy ocieliły się w odpowiednim stanie ciała, ocenianym punktowo i żeby były odpowiednio przygotowane i obsługiwane w okresie przejściowym pomiędzy ciążą a laktacją.
- Zwierzętom będącym blisko ocielenia należy zapewnić spokojne i higieniczne miejsce, gdzie może odbyć się poród niezakłócony przez innych członków stada; poród powinien odbywać się pod kontrolą.
- Tam gdzie zwierzęta ocielają się na zewnątrz, zagrody i okólniki powinny zapewnić osłonę i ochronę przed niesprzyjającymi warunkami pogodowymi i miejsca te powinny być dobrze osuszone.

- Kiedy zwierzę ma trudności z ocieleniem się, należy zapewnić stosowną pomoc, aby zapewnić, że zdrowie i dobrostan krowy i nowonarodzonych są chronione w możliwie najwyższym stopniu.
- Zwierzęta, które nie są zdolne do stania w konsekwencji trudnego porodu lub z powodu choroby metabolicznej muszą być zaopatrzone w wodę i paszę oraz osłonę od złej pogody i umieszczone na ściółce lub na miękkiej ziemi.
- Urządzenia do podnoszenia i wspierania leżących zwierząt powinny być stosowane z ostrożnością i zgodnie z zaleceniami producenta; w szczególności, zwierzęta muszą mieć możliwość swobodnego oddychania i nie odczuwać niepotrzebnego dyskomfortu.
- Nowonarodzone zwierzęta nie powinny przebywać na okólnikach dla zwierząt przeznaczonych do sprzedaży do momentu kiedy będą dostatecznie silne np. posiadać odpowiedni stan ciała i suchy pępek. Przed transportem należy zapewnić odpowiednią ilość siary.
- Nowonarodzone zwierzęta i inne młode bydło mleczne muszą być obsługiwane i przemieszczane w sposób, który minimalizuje strach i pozwala na unikanie obrażeń, otarć i cierpienia.
- Adopcja młodych cieląt (oddawanie nowonarodzonych krowom-mamkom – przyp. tłum.) do matek-mamek nie powinna być przeprowadzana „na siłę” co może powodować naruszenie dobrostanu zwierząt; adopcje powinny być przeprowadzane przy minimalnym stresie dla obu stron.
- Diagnozowanie ciąży, pobieranie nasienia, sztucznego zapłodnienie (inseminacja) i przenoszenie zarodków powinny być podejmowane tylko przez przeszkolonych i kompetentnych pracowników.
- Efektywność rozrodu można oceniać przez monitorowanie wskaźnika zapładnialności, okresów międzyrujowych, wskaźnika poronień, występowania trudnych porodów, zatrzymania łożyska i zapalenia macicy obejmującego całą grubość jej ściany (*metritis*).

Transport zwierząt do gospodarstwa i z gospodarstwa

- Cały transport na terenie kraju powinien pozostawać w zgodzie z krajowymi przepisami tam gdzie takowe istnieją. Jednakże w przypadku braku przepisów krajowych, należy stosować międzynarodowe normy (OIE) jako wytyczne dla krajowego jak i dla międzynarodowego transportu zwierząt.
- Podczas transportu, należy wybrać odpowiednie pojazdy i zapewnić, żeby zwierzęta nie były stłoczone.

Wszystkie zwierzęta wybrane do transportu poza gospodarstwo muszą być dostatecznie sprawne, aby wytrzymać planowaną podróż bez doświadczania nieuzasadnionego i niepotrzebnego bólu lub strachu – w przypadku wątpliwości należy skonsultować się z lekarzem weterynarii. Zwierzęta niezdolne do stania bez pomocy i wytrzymania ciężaru ciała na wszystkich nogach nie powinny być transportowane. W stosunku do każdego zwierzęcia zakwalifikowanego jako niezdolne do transportu właściciel stada i agent powinien podejmować humanitarne i skuteczne kroki w zakresie obsługi i opieki nad nimi.

Zwierzęta cielne z bliskim terminem porodu nie powinny być transportowane z wyjątkiem pilnej potrzeby lub na przykład, dla poprawy ich dobrostanu, przemieszczone do miejsca poprawiającego ich żywienie w okresie przejściowym tak, aby mogły być ściśle kontrolowane podczas ocielenia lub pomocy weterynaryjnej. Jeśli jest potrzeba transportu takich zwierząt, musi to być przeprowadzone ze szczególną troską i uwzględnieniem ich stanu.

- Każde cielę nieodłączone od matki, które ma być przetransportowane poza gospodarstwo powinno być nakarmione co najmniej połową dziennej dawki żywieniowej siary lub mleka w tym dniu przed transportem.
- Miejsca zbierania młodych zwierząt do transportu powinny zapewniać dostateczną osłonę i komfort dla wszystkich i ułatwiać obsługę tych zwierząt.
- Przygotowanie i zaplanowanie transportu powinno uwzględniać stan fizjologiczny zwierzęcia np. czy to jest samica w okresie laktacji jak również sposób transportu, odległość i czas trwania podróży.
- Kiedy zwierzęta są transportowane przez dłuższe okresy czasu, należy zapewnić żywienie, pojenie i odpoczynek.
- Załadunek i rozładunek powinny być dokonywane na odpowiednich rampach, albo z wykorzystaniem zaakceptowanych pętli w przypadku transportu morskiego.
- Kiedy mamy do czynienia z dostawą nowych zwierząt, należy upewnić się do następujących okoliczności:
  - Trzymanie zwierząt w spokojnym środowisku z zapewnioną paszą i wodą przez odpowiedni czas adaptacji;
  - Zwracanie starannej uwagi na ich zachowanie i stan zdrowia;
  - Wprowadzanie zwierząt do odpowiedniej grupy i w odpowiednim czasie;
  - Branie pod uwagę ryzyka wprowadzenia chorób zakaźnych wraz z nowymi zwierzętami i podejmowanie stosownych procedur bezpieczeństwa biologicznego aby zminimalizować takie ryzyko.

2.5. Opieka zdrowotna nad zwierzętami

Niniejsza część odnosi się do opieki nad stanem zdrowia w odniesieniu do dobrostanu zwierząt, a nie do zarządzania ryzykiem związanym z czynnikami sprawczymi złego stanu zdrowia. W tym względzie, główne obawy co do opieki zdrowotnej w odniesieniu do dobrostanu zwierząt są następujące:

- Kulawizna, zapalenie wymion (*mastitis*), obrażenia, kwasica u krów mlecznych, gorączka porodowa i inne choroby metaboliczne;
- Biegunki i anemia u cieląt;
- Choroby układu oddechowego;
- Stres cieplny;
- Zapalenie stawów (*arthritis*);
- Choroby tropikalne i zakaźne dla wszystkich grup wiekowych i gatunków zwierząt produkujących mleko.

Lekarze weterynarii są wyszkolonymi profesjonalistami w dziedzinie zdrowia zwierząt i należy szukać ich porady we wszystkich sprawach dotyczących zdrowia zwierząt. Pozwolenie niewykwalifikowanemu personelowi na leczenie zwierząt może spowodować poważne problemy zdrowotne oraz problemy w dobrostanie zwierząt z powodu nieprawidłowej diagnozy i leczenia lub złej techniki chirurgicznej przy nieprawidłowej lub niedostatecznej anestezji i leczenia bólu. Plany dotyczące zdrowia zwierząt powinny spełniać stosowne krajowe i międzynarodowe wymagania weterynaryjne.

Chorobom wirusowym, bakteryjnym i pasożytniczym należy zapobiegać i kontrolować je poprzez środki bezpieczeństwa biologicznego, odpowiednie ich rozmieszczenie i zarządzanie utrzymaniem zwierząt oraz dobre praktyki zarządzania obejmujące profilaktykę i monitorowanie stanu zdrowia.

Dla zwierząt chorych lub z obrażeniami należy zapewnić oddzielne miejsce.

Umiejętność opieki nad stadem związana ze zdrowiem zwierząt

- Osoby odpowiedzialne za dobrostan zwierząt muszą być kompetentne przy rozpoznawaniu złego stanu zdrowia lub obrażeń i zasięgać profesjonalnej porady, jeśli zachodzi taka potrzeba. Opiekunowie stada powinni być zapoznani z pierwszymi objawami powszechnych problemów zdrowotnych zwierząt i zorganizować natychmiastową i specjalistyczną pomoc. Standardowe procedury działania w obchodzeniu się ze zwierzętami i leczenia powszechnych problemów zdrowotnych zwierząt powinny być opracowywane z pomocą lekarza weterynarii.
- Częstotliwość kontroli stada będzie zależeć od okoliczności i systemów obchodzenia się ze zwierzętami. Więcej niż jedna dzienna inspekcja jest szczególnie istotna w następujących przypadkach:
  - Zwierzęta bliskie ocielenia;
  - Nowonarodzone i wczesnie odstawione cielęta od matki;
  - Zwierzęta, które są trzymane w ograniczonych obszarach kontrolowanych przez elektryczne ogrodzenia;
  - Warunki mogące sprzyjać schorzeniom takim jak wzdęcia, gorączka poporodowa, zatrucie azotanami lub inne, lub zapalenie wymion (*mastitis*);
  - Okoliczność katastrofy (spowodowanej przez człowieka lub naturalnej) lub nagłe przypadki;
  - Epidemia chorób zakaźnych (n.p. pryszczycyca);
  - Bankructwo;
  - Ekonomiczny i/lub psycho-społeczny kryzys właściciela, osoby odpowiedzialnej za zwierzęta, lub kogokolwiek innego zajmującego się zwierzętami, może mieć wpływ na poziom pielęgnacji i dobrostanu zwierząt. Odpowiednie służby powinny mieć do dyspozycji mechanizmy identyfikowania i postępowania w takich przypadkach.

Postępowanie w przypadku kulawizny

- Zwierzęta powinny być leczone przeciwko czynnikom, prowadzącym do kulawizny, a chore zwierzęta powinny być odizolowane od reszty stada, aby uniknąć rozprzestrzeniania się choroby.
- Zwierzęta powinny być tak prowadzone, aby zmniejszyć do minimum występowanie kulawizny.
- Będzie to wymagać, aby poruszanie się zwierząt nie powodowało niepotrzebnego ciśnienia na kończyny i aby drogi ruchu, okólniki i pomieszczenia były zaprojektowane i skonstruowane, biorąc pod uwagę właściwe poruszanie się krów i zapewnienie odpowiednich powierzchni.
- Personel gospodarstwa powinien potrafić zidentyfikować kulawe krowy.
- Poruszanie się krów powinno być oceniane przy zastosowaniu znormalizowanego systemu punktowego, który pozwala na wczesne wykrywanie kulawizny, a stopień kulawizny powinien być monitorowany i badany tam, gdzie konieczne jest określenie przyczyn tego schorzenia, oraz zastosowanie odpowiedniego leczenia.
- Racice powinny być często sprawdzane, a ich pielęgnacja przeprowadzana regularnie, z zastosowaniem profesjonalnej pomocy, jeśli zachodzi taka potrzeba. Racice krów zidentyfikowane jako kulawe powinny być oglądane jak najszybciej w celu podjęcia odpowiedniego leczenia.
- Powinny być przygotowane plany interwencyjne w celu zapobiegania i utrzymywania dobrego stanu zdrowotnego racic w oparciu o odpowiednią ocenę odniesienia.

Zarządzanie w przypadku obrażeń

- Obchodzenie się ze zwierzętami powinno zminimalizować występowanie obrażeń.
- Środowisko naturalne, włącznie z powierzchnią przeznaczoną do odpoczynku i przemieszczania się zwierząt powinno być zaprojektowane, skonstruowane i utrzymywane tak, aby zmniejszyć do minimum ryzyko uszkodzenia zwierząt.
- Zwierzęta powinny być obsługiwane w sposób, który zmniejsza do minimum ryzyko obrażenia i stresu. Praktyka niniejsza obejmuje utrzymywanie zwierząt produkujących mleko w odpowiednich grupach społecznych. Zwierzęta, które są zestresowane, mogą wykonywać niespodziewane ruchy i wywoływać obrażenia u siebie, u innych zwierząt i u ludzi.
- Regularne obserwacje zwierząt powinny obejmować kontrolę pod kątem obrażeń. Tam gdzie istnieją dowody na występowanie obrażenia, należy dokonać kontroli urządzeń i praktyk oporządzania zwierząt, aby zidentyfikować przyczynę takich obrażeń i umożliwić podjęcie działań zapobiegawczych.
- Miejscowym mniejszym obrażeniom, takim jak urazy powierzchni skóry i utrata sierści wskutek pocierania, powinna być udzielana pierwsza pomoc i jeśli potrzeba, powinno być to monitorowane.
- Poważne obrażenia, które są bolesne i wymagają natychmiastowego leczenia, obejmują głębokie rany, zakażenia ropne, silne krwawienia, złamania kości, uszkodzenia oczu i otaczających tkanek. W przypadku poważnych obrażeń, należy zasięgnąć porady lekarza weterynarii.

Zasięganie porady lekarza weterynarii

- Porady lekarza weterynarii należy zasięgnąć natychmiast w następujących przypadkach:
  - Kiedy występuje stan ostry i/lub poważny;
  - W przypadku złamania lub poważnego obrażenia tam gdzie nie przeprowadza się awaryjnego uboju lub eutanazji;
  - Choroba obejmuje wysoki procent zwierząt w stadzie;
  - Zwierzę leży i nie jest zdolne do wstania i nie reaguje na leczenie po 12 godzinach, oraz tam gdzie nie stosuje się awaryjnego uboju lub eutanazji;
  - Tam gdzie istnieje podejrzenie, że występuje choroba zakaźna, znajdująca się na wykazie OIE lub w wykazie krajowym;
- Należy zasięgnąć porady lekarza weterynarii w odpowiednim czasie w następujących sytuacjach:
  - Tam gdzie występuje utrzymująca się tendencja pogarszania się zdrowia i złe funkcjonowanie zwierzęcia;
  - Tam gdzie pierwsza pomoc lub inne wstępne leczenie w gospodarstwie nie przynosi zadowalającego rozwiązania zaistniałego problemu.
  - Należy stosować tylko środki zaradcze lub leki weterynaryjne zarejestrowane do stosowania w produkcji zwierzęcej i przepisane przez lekarza weterynarii. Należy je podawać w prawidłowy sposób, aby uniknąć niepożądanych skutków ubocznych jak np. bolesne opuchlizny. Lekarze weterynarii powinni pozostawiać w gospodarstwie notatki dotyczące przewidzianej terapii i planu leczenia dla każdego zwierzęcia jak również dotyczące czasu odstawienia tych leków.

Programy opieki zdrowotnej nad stadem

- Program planowej opieki zdrowotnej nad stadem powinien obejmować:
  - Plan działań zapobiegawczych wobec chorób i sytuacji niepokojących, odnoszących się do gospodarstwa, proponowane zmiany w otoczeniu i w obchodzeniu się ze zwierzętami, programy szczepień i leczenia środkami pasożytołóycznymi, jeśli zachodzi potrzeba, oraz plan postępowania z chorymi lub rannymi zwierzętami. Częścią programu opieki zdrowotnej nad stadem powinien być plan interwencyjny z możliwymi do przyjęcia punktami odniesienia;
  - Suplementacja związków mineralnych i witamin, aby zapobiec ich niedoborom, oraz tam gdzie konieczne, ich korekta, jeśli występują, zgodnie z fachową oceną w gospodarstwie;
  - Zapewnienie suplementacji magnezu i wapnia w okresie okołowycieleniowym, aby przeciwdziałać syndromowi zalegania krwi (Downer cow syndrom, ang – przyp. tłum.) i innym chorobom metabolicznym;
  - Utrzymywanie na bieżąco odpowiedniego poziomu czystości i higieny pomieszczeń dla zwierząt, pastwisk i urządzeń do doju;

- Odpowiednie żywienie, aby zapewnić dobry stan zdrowia wszystkich zwierząt produkujących mleko oraz aby zapewnić odpowiednie tempo przyrostu rosnących zwierząt;
- Postępowanie ze zwierzętami nie chodzącymi (zwierzęta, które są niezdolne do chodzenia, ang. downers - przyp. tłum.);
- Zwierzęta z poważnymi problemami zdrowotnymi lub obrażeniami powinny być odizolowane i niezwłocznie leczone lub jeśli leczenie jest niemożliwe, lub jeśli prognoza na poprawę zdrowia jest niewielka, pozbawione życia w humanitarny sposób. Aby zapobiec takim przypadkom w przyszłości, należy zasięgnąć profesjonalnej porady.
- W celu zminimalizowania ryzyka wprowadzenia i rozprzestrzenienia się choroby w gospodarstwie, należy realizować plan bezpieczeństwa biologicznego, uwzględniający moment wprowadzania nowych zwierząt o nieznanym stanie chorobowym do gospodarstwa, oraz moment wkroczenia personelu odwiedzającego: lekarze weterynarii, doradcy i personel techniczny. Taki plan może zawierać okresy kwarantanny/odizolowania zwierząt i ewentualnie obejmować środki zaradcze takie jak szczepienia i leczenie zwalczające pasożyty. Omawiany plan powinien obejmować podjęcia działania w przypadku choroby, większej niż normalne jej występowanie w gospodarstwie (epidemia) lub w przypadku choroby, która jest nowa na danym obszarze np. „zawleczona” z zagranicy choroba zwierzęca.
- System rejestracji odnoszący się do planu zdrowia zwierząt i do krajowych i międzynarodowych wymagań powinien być uaktualniany przez zarządzającego stadem i regularnie monitorowany, gdyż pomaga on w obchodzeniu się ze zwierzętami i szybko wskazuje obszary problemowe. Rejestry powinny obejmować identyfikację zwierząt. Minimalne zalecane wymagania w zakresie prowadzenia rejestrów obejmują:
  - Wskaźniki zachorowalności;
  - Wskaźniki brakowania zwierząt i śmiertelności oraz ich przyczyny według grup wiekowych;
  - Zaburzenia reprodukcji i poronienia, zgony noworodków;
  - Poziomy kulawizny w obrębie stada powinny być regularnie oceniane i tam gdzie konieczne, prześledzone w celu określenia przyczyn i stosownego zapobiegania. W rejestrach należy umieścić informacje o przycinaniu racic.
  - Występowanie chorób i obrażeń, którym można zapobiegać i ich szczegóły
  - Występowanie zapalenia wymion (*mastitis*);
  - Szczepienia, testy diagnostyczne;
  - Okres całego leczenia i czasy karencji dla leków, czy są one kontrolowane przez przepisy weterynaryjne czy też nie.

Eutanazja

Tam gdzie zachodzi konieczność uśpienia chorych zwierząt lub zwierząt cierpiących wskutek bólu:

- Jeśli zostanie podjęta decyzja o eutanazji zwierzęcia, należy tego dokonać niezwłocznie, aby zminimalizować jego cierpienie.
- Należy zapewnić stosowny sprzęt do przeprowadzenia anestezji, a personel powinien być odpowiednio przeszkolony w zakresie stosowania tego sprzętu.
- Powyższe działanie należy przeprowadzić w taki sposób, aby oszczędzić zwierzęciu niepotrzebnego bólu. Tam gdzie jest to możliwe, należy najpierw zwierzę ogłuszyć i pozostawić nieświadomym do ostatniego momentu życia.
- Dodatkowo poza przepisami krajowymi, jako wytyczne powinny być stosowane normy międzynarodowe (OIE).
- Kiedy stosuje się urządzenie bolcowe do ogłuszania zwierząt, dobór siły naboju musi być odpowiedni dla wielkości danego zwierzęcia.
- Bezpośrednio po ogłuszeniu, następny etap działania musi zapewnić śmierć zwierzęcia (np. wykrwawienie, odcięcie rdzenia itp).

3

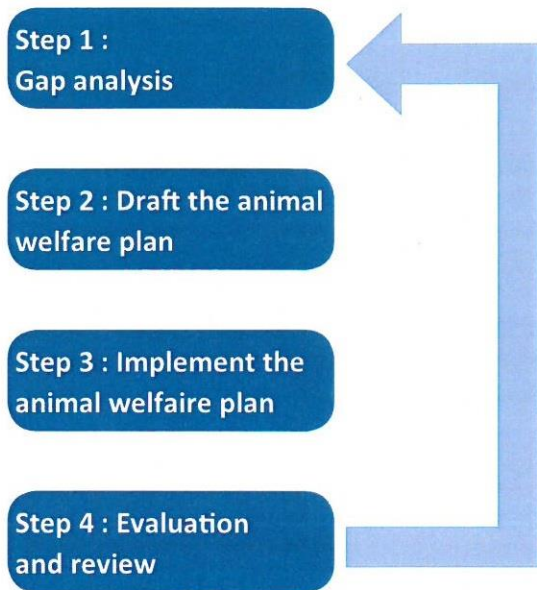
SPECYFIKACJA TECHNICZNA ISO

ISO/TS 34700:2016 –

ZARZĄDZANIE DOBROSTANEM ZWIERZĄT – WYMAGANIA OGÓLNE I WSKAZÓWKI DLA ORGANIZACJI W ŁAŃCUCHU DOSTAW ŻYWNOŚCI

Celem niniejszej Normy Technicznej jest wsparcie w realizacji stosownych praktyk, mających na celu zapewnienie właściwego dobrostanu zwierząt w gospodarce zwierzęcej poprzez przedstawienie wymagań i wskazówek w zakresie stosowania zasad dobrostanu zwierząt. Niniejszy dokument jest przeznaczony dla użytkowników analizujących niedociągnięcia (braki) i opracowujących plany dobrostanu zwierząt, które można zastosować, aby ułatwić spełnianie norm OIE, oraz wszelkich norm dotyczących dobrostanu zwierząt w sektorze publicznym lub prywatnym. Opracowanie planu dobrostanu zwierząt powinno opierać się na etapach pokazanych na rys.1. Proces połączenia poszczególnych etapów pozwala na ciągłą poprawę dobrostanu zwierząt w celu realizacji norm w tym zakresie.

Rys.2. Różne etapy w procesie opracowywania planu dobrostanu zwierząt

Etap 1: Analiza miejsc wymagających poprawy

Etap 2: Projekt planu dotyczącego dobrostanu zwierząt

Etap 3: Realizacja planu dotyczącego dobrostanu zwierząt

Etap 4: Ocena i przegląd

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1:

Zestawienie i powiązania pomiędzy niniejszym Poradnikiem i różnymi wytycznymi oraz normami OIE

Niniejsza tabela prezentuje zestawienie powiązań pomiędzy poradnikiem IDF ds Dobrostanu Zwierząt w Produkcji Mleczarskiej oraz różnymi wytycznymi i normami OIE. W nawiasach podano istotne artykuły Rozdziału 7.1, Art.7.1.5 „Ogólne zasady dobrostanu zwierząt w produkcji zwierzęcej”, Art.7.11 „Dobrostan zwierząt w systemach hodowli bydła mlecznego” oraz 7.6. „Uśmiercanie zwierząt w celu zwalczania chorób”. Jako przykład, podano wskaźniki wyników, które można zastosować w celu oceny poziomu dobrostanu zwierząt w produkcji mleka.

Obszar działania IDF w zakresie dobrostanu zwierząt	Zasady OIE	Dobra praktyka (sugerowane środki oceny dobrej praktyki oraz odniesienia do Wytycznych OIE)	Cele omawianych środków	Wynik pośredni (w oparciu o źródła)	Wynik bezpośredni (w oparciu o zwierzęta)
Prowadzenie stada	<p>Obchodzenie się ze zwierzętami powinno sprzyjać pozytywnym relacjom pomiędzy ludźmi i zwierzętami i nie powinno powodować u zwierząt obrażeń, paniki, stałego strachu lub stresu do uniknięcia (7.1.5 (10))</p> <p>Właściciele i opiekunowie stada powinny posiadać dostateczne umiejętności i wiedzę, aby zapewnić, że zwierzęta są traktowane zgodnie z tymi przepisami (7.1.5. 11)</p>	<p>Szkolenie personelu i jego doświadczenie (7.11.7 (15))</p> <p>Dostępne programy edukacyjne</p> <p>Dostępna pomoc weterynaryjna lub innych specjalistów</p> <p>Znajomość przepisów krajowych /norm i norm branżowych dot. dobrostanu zwierząt</p> <p>Dostępne procedury obchodzenia się ze zwierzętami i sprzętem</p>	Wykazanie dobrej opieki nad stadem w czasie pozyskiwania mleka tak, żeby zwierzęta były dobrze zaopiekowane i działania podejmowane w celu spełnienia ich potrzeb		<p>Ocena „uciekania” zwierząt na odległość</p> <p>Zachowanie wskazujące na strach lub stres</p> <p>Obrażenia</p>
Pasza i woda	Zwierzęta powinny mieć dostęp do wystarczającej ilości wody i paszy,	Monitorowanie jakości paszy i wody (7.11.7(2))	Zapewnienie zwierzętom dostępu do paszy dobrej jakości i wody pitnej w	Woda – liczba zwierząt przypadających na koryto wody	Trendy wydajności mleka od krowy

	odpowiedniej do wieku i potrzeb, w celu utrzymania normalnego stanu zdrowia i produktywności oraz zapobiegania dłuższemu okresowi głodu, pragnienia, niedożywienia lub odwodnienia (7.1.5. (7))	Młode zwierzęta (7.11. 7(9)) i 7.11.7.(10): Jakość i ilość siary oraz zarządzanie żywieniem, Żywienie w celu wsparcia rozwoju żwacza, Higiena urządzeń stosowanych w żywieniu zwierząt	celu utrzymania dobrego stanu zdrowia, spełnienia ich fizjologicznych i produkcyjnych wymagań, oraz zminimalizowania zaburzeń metabolicznych i żywieniowych.	Stan koryt na wodę U wcześniej odstawionych od matki cieląt: dostęp do wody Pasza – obszary wypasu i/lub przestrzeń żywieniowa przypadająca na jedno zwierzę Dostateczne żywienie wszystkich klas zwierząt w stadzie	Trendy tempa wzrostu młodych zwierząt Punktowa ocena stanu ciała dorosłych zwierząt Skuteczność reprodukcji Oznaki pragnienia i głodu
Środowisko naturalne w odniesieniu do potrzeb fizjologicznych	Środowisko naturalne obejmujące powierzchnię do chodzenia i powierzchnię do odpoczynku powinno być dostosowane do gatunku zwierząt tak, aby zminimalizować ryzyko obrażeń, bólu i przenoszenia chorób zakaźnych lub pasożytów na inne zwierzęta (7.1.5 (3)).	Posadzki, ogrodzenia, bramki – liczba zwierząt ślizgających się, upadających, czynności pielęgnacyjne (7.11.6 (5)) Środowisko pomieszczeń – <25 ppm amoniaku, utrzymanie termicznie obojętnej strefy dla zwierząt, brak stresu związanego z oddychaniem, brak drżenia/kulenia się zwierząt (7.11. 6 (1)) Oświetlenie – światło naturalne lub światło imitujące całodobowe światło naturalne (7.11. 6(2)) Higiena – procedury mycia (7.11. 6(5))	Zapewnienie, aby środowisko fizyczne było zaplanowane, obsługiwane i zarządzane, aby spełniało potrzeby zwierząt	Zwierzęta trzymane na powietrzu: Urządzenia i plan postępowania w warunkach ekstremalnych włączając na przykład: Zapewnienie cienia i osłony Zapewnienie dodatkowej paszy i wody Okólnik do ocieleń	Ocena punktowa poruszania się zwierząt Czystość zwierząt Obrażenia racic, rany otwarte, uszkodzenia, utrata sierści Zachowanie wskazujące na stres z powodu wysokiej lub niskiej temperatury, otrząsanie się, nerwowość Wskaźnik komfortu krowy Zachowanie zwierząt – leżenie

	<p>Dla zwierząt trzymany pod dachem, jakość, temperatura i wilgotność powietrza powinny być wsparciem dobrego stanu zdrowotnego zwierząt i nie powinny być nieprzyjemne dla zwierząt</p> <p>Tam gdzie występują warunki ekstremalne, zwierząt nie należy powstrzymywać przed ich wrodzonymi sposobami dostosowywania się do nich (7.1.5 (6)).</p>	<p>Hałas – poziom ruchliwości lub nerwowości zwierząt (7.11. (6)).</p> <p>Zwierzęta młode – suche, nie narażone na przeciąg i w wygodnych pomieszczeniach (7.11. 7(11)).</p> <p>Zarządzanie w przypadku katastrofy – plany ewakuacyjne, przygotowanie na naturalne katastrofy, alarmy, systemy wsparcia (7.11.7 (1)c i 7.11. 7.(16)).</p>		Ochrona przed drapieżnikami	
Środowisko naturalne i grupy zwierząt oraz ich zachowania	<p>Środowisko naturalne powinno umożliwiać wygodny odpoczynek, bezpieczny i wygodny ruch, włącznie ze zmianami naturalnej postawy, i wykonywanie różnych rodzajów naturalnych zachowań, do których wykonywania zwierzęta są przyzwyczajone (7.1. 5(4))</p> <p>„Towarzyskie” grupowanie zwierząt powinno być kontrolowane, aby pozwolić na społeczne zachowania i zmniejszać do minimum obrażenia, stres i chroniczny strach. (7.1. 595)).</p>	<p>Zwierzęta na uwięzi – możliwość wygodnego wstawania i kładzenia się (7.11. 7 (11))</p> <p>System boksów - > jeden boks na 1 zwierzę (7.11. 6 (5))</p> <p>Powierzchnie do leżenia – czas leżenia, czyste i suche powierzchnie do leżenia, przestrzeń przypadająca na zwierzę (7.11. 6(5))</p> <p>Zwierzęta trzymane na powietrzu:</p> <p>Zapewnienie cienia i osłony</p>	Zapewnić, żeby środowisko naturalne było zaprojektowane, obsługiwane i zarządzane w taki sposób, aby spełniać potrzeby zachowania (behawioralne) i społeczne zwierząt.	Systemy oparte tylko na indywidualnej przestrzeni - > jedna przestrzeń na krowę	<p>Fizyczny wygląd zwierząt – ocena punktowa kondycji ciała, czystość, występujące obrażenia i uszkodzenia ciała</p> <p>Zachowanie - zachowania nieznanne /depresyjne, czas leżenia, wokalizacja</p>

		<p>Ocena poruszania się</p> <p>Pasza i woda – ocena kondycji fizycznej, tempo wzrostu</p> <p>Obszary do odpoczynku</p> <p>Ochrona przed drapieżnikami (7.11. 7(1) i 7.11. 7 (5))</p>			
<p>Praktyki stosowane w gospodarce zwierzęcej</p>	<p>W selekcji genetycznej należy zawsze brać pod uwagę stan zdrowia i dobrostan zwierząt (7.1.5 (1))</p> <p>Zwierzęta wybrane do wprowadzenia do nowego środowiska powinny być dostosowane do miejscowego klimatu i zdolne do zaadaptowania się do lokalnych chorób, pasożytów i żywienia (7.1.5 (2))</p> <p>Tam gdzie nie można uniknąć bolesnych procedur, należy ograniczać powstały ból do granic, na które pozwalają dostępne metody (7.1.5 (9))</p>	<p>Procedury doju (7.11.7 (12))</p> <p>Bolesne procedury w gospodarce zwierzęcej (7.11.7 (13))</p> <p>Program zapewnienia zdrowia zwierząt i system kontroli użyteczności (7.11. 7 (1) b)</p> <p>Plan selekcji zwierząt oparty na stanie zdrowia i ich dobrostanie jak również wydajności produkcyjnej (7.11. 7 (6))</p> <p>Reprodukcja:</p> <p>Kryteria selekcji genetycznej</p> <p>Przygotowanie i wybór krów w okresie przejściowym (3 tygodnie przed porodem i 3 tygodnie po wycieleniu – przyp.tłum.) – ocena kondycji fizycznej, występowania ciężkich porodów, śmiertelności krów i cieląt</p>	<p>Zapewnić, że praktyki stosowane w gospodarce zwierzęcej zakładają możliwy do przyjęcia poziom dobrostanu zwierząt</p>	<p>Walka z bólem – wiek, stosowane metody, stosowanie środków zmniejszających ból i znieczulenia</p>	<p>Obsługa zwierząt – ocena dystansu „ucieczki” zwierzęcia od człowieka; zachowania wskazujące na strach lub stres</p> <p>Fizyczny wygląd zwierząt – ocena punktowa stanu ciała, czystości, obecności obrażeń i uszkodzeń, stan okrywy włosowej, obecność pasożytów zewnętrznych (ektopasożytów), wydzielin, stan kończyn (racic), postura</p> <p>Skuteczność reprodukcyjna - współczynnik zacielenia, przerwy międzyrujowe, wskaźnik poronień, poziom porodów ciężkich (powolnych), zatrzymanie łożyska, zapalenie macicy, płodność buhajów</p> <p>Stan zdrowotny wymienia, jakość mleka, zachowanie przy doju, wydajność mleka</p>

		<p>Obszary wycielania się – higiena, osłona, ściółka (7.11. 7(5))</p> <p>Transport zwierząt – urządzenia do załadunku, pojazdy, przygotowanie i planowanie podróży, ocena możliwości zwierząt do transportu, zarządzanie nowoprzybyłymi zwierzętami (7.11. 7(3))</p> <p>Kontrola bólu i wieku przy usuwaniu zawiązków rogów i wykształconych rogów (7.11. 7 (13))</p> <p>Nie wolno obcinać ogona (7.11. 7 (13))</p> <p>Najmniej inwazyjne urządzenia stosowane do identyfikacji zwierząt (7.11. 7 (13))</p>			
Zarządzanie zdrowiem – opieka zdrowotna	Należy zapobiegać chorobom i pasożytom i kontrolować możliwie jak najczęściej poprzez dobre praktyki chowu zwierząt. Zwierzęta z poważnymi problemami zdrowotnymi powinny być odizolowane i niezwłocznie leczone lub poddane eutanazji w humanitarny sposób, jeśli leczenie nie jest możliwe	<p>Prowadzenie stada- szkolenie i doświadczenie pozwalające na wykrywanie pierwszych oznak złego stanu zdrowia (7.11. 7(15))</p> <p>Program zdrowia zwierząt i system kontroli użyteczności (7.11. 7(1))</p> <p>Plan w zakresie eutanazji (7.6)</p> <p>Plan bezpieczeństwa biologicznego (7.11. 7(1)a)</p>	Zapewnić, aby opieka zdrowotna nad zwierzętami była prowadzona w sposób zapewniający optymalny stan zdrowia zwierząt produkujących mleko pod względem fizycznym i behawioralnym (zachowanie)	<p>Planowany program zdrowia stada z regularnym monitorowaniem i kontrolą</p> <p>Rejestrowanie występowania chorób i leczenia dla każdego zwierzęcia</p>	<p>Zapobieganie kulawiznie – ocena poruszania się, stan racic</p> <p>Wygląd fizyczny zwierząt – ocena stanu ciała, czystości, występowania obrażeń i uszkodzeń, stan pokrywy włosowej, pasożyty zewnętrzne, wydzieliny, postawa</p> <p>Rejestry stanu zdrowia zwierząt – wydajność produkcyjna, skuteczność</p>

	lub poprawa nie jest prawdopodobna.			<p>Określenie miejsca interwencji</p> <p>Obszar dla chorych zwierząt</p> <p>Plan zarządzania zwierzętami nie chodzącymi</p> <p>Przyczyny brakowania i śmiertelności i rejestrowane wskaźniki</p> <p>Plany awaryjne w przypadku wybuchu epidemii chorób</p> <p>Ewidencja udziału lekarza weterynarii w planach leczenia i wydawanie leków weterynaryjnych</p> <p>Plan eutanazji ma obejmować:</p> <p>Proces decyzji o eutanazji</p> <p>Urządzenia do jej przeprowadzenia</p> <p>Przeszkolenie personelu w zakresie przeprowadzania eutanazji</p>	<p>reprodukcji, leczenie, wskaźniki zachorowalności, wskaźniki brakowania i śmiertelności, komplikacje wynikające ze zwykłych procedur</p> <p>Liczba zwierząt w obszarze przeznaczonym dla chorych, ich stan</p>
--	-------------------------------------	--	--	---	--

				<p>Metoda eutanazji</p> <p>Plan bezpieczeństwa biologicznego obejmujący ruch zwierząt w gospodarstwie i z gospodarstwa, odwiedzające osoby i urządzenia wprowadzane do gospodarstwa, bezpieczne granice gospodarstwa, praktyki sanitarne, dostawa wody i paszy, utylizacja obornika i martwych zwierząt itp, kontrola innych gatunków zwierząt włączając szkodniki,</p> <p>Miejsca przechowywania nasienia i zarodków</p>	
--	--	--	--	---	--

Załącznik 2: Glosariusz stosowanych terminów

Termin angielski	Termin polski	Definicja (opis)
Body condition score	Ocena kondycji zwierzęcia, BSC	Wizualna ocena rezerw tłuszczu u zwierzęcia
Colostrum	Siara	Pierwsze mleko bogate w czynniki odpornościowe, wydzielane przez gruczoł mlekowy samic ssaków na kilka dni przed i po porodzie
Cud	Miazga pokarmowa	Częściowo przefermentowany pokarm, który jest zawracany z pierwszej części żołądka krowy do pyska w celu ponownego przeżucia
Culling	Brakowanie zwierząt	Termin odnosi się do usuwania zwierząt z grupy poprzez eutanazję, sprzedaż na ubój, lub utylizację zwierząt, które padły w gospodarstwie
Dehorning	Usuwanie rogów, dekornizacja	Usuwanie rogów u zwierząt dorosłych po ich wykształceniu z zawiązków rogów poprzez odcięcie lub odpiłowanie
Disbudding	Usuwanie zawiązków rogów	Usuwanie zawiązków rogów przed ich przyrośnięciem do okostnej kości czołowej, zazwyczaj przed 2 miesiącem życia u młodych zwierząt (cielęta, koźlęta) stosując rozpalone żelazo lub kauteryzację chemiczną (przyżeganie)
Euthanasia	Eutanazja	Oznacza czynność spowodowania śmierci stosując metodę, która powoduje szybką i nieodwracalną utratę świadomości przy minimalnym odczuciu bólu i strachu zwierzęcia
Flight distance	Odległość ucieczki zwierzęcia	Miarą jest bliskość podejścia do zwierzęcia, zanim to zwierzę oddali się
Neonatal	Neonatalny	Termin odnoszący się do nowonarodzonych zwierząt

Newborn calf	Cielę noworodek, cielę nowonarodzone	Cielę w ciągu pierwszych 48 godzin po urodzeniu
Pre-weaned calf	Cielę pijące mleko, wcześniej odsadzone od matki	Cielę powyżej 48 godzin życia, które otrzymuje dietę opartą na mleku, ponieważ jego przeżuwający układ trawienny nie rozwinął się jeszcze dostatecznie, aby umożliwić wzrost, zdrowie i dobrostan w oparciu o paszę włóknistą
Weaned replacement heifer	Jałówka zastępcza w stadzie w miejsce cielęcia odstawionego od matki	Cielę, które dłużej nie otrzymuje mleka w swojej diecie, otrzymuje tylko paszę włóknistą. Jałówka jest przeznaczona, aby stać się krową produkcyjną w stadzie, po osiągnięciu odpowiedniego stopnia dojrzałości
Mastitis	Zapalenie wymion	Stan zapalny jednej lub więcej ćwiartek gruczołu mlekowego, prawie zawsze spowodowany drobnoustrojami zakażającymi (Biuletyn IDF 448/2011)
Non-ambulatory	Zwierzęta nie chodzące	Stan, w którym zwierzę nie może wstać ani chodzić o własnych siłach
Replacement	Zastępstwo	Proces usuwania zwierzęcia ze stada produkcyjnego i zastępowanie go innym zwierzęciem, przeważnie jałówką
Stocking density	Obsada zwierząt	Wskaźnik pokazujący, ile zwierząt znajduje się na obszarze, do którego zwierzęta mają dostęp. Wskaźnik stosuje się głównie wobec utrzymania zwierząt na powietrzu i wyraża się ilością zwierząt dorosłych przypadających na 1 hektar ziemi
Tail docking	Obcinanie ogona	Usuwanie całego lub części ogona zwierzęcia
Welfare assurance scheme	Schemat zapewnienia dobrostanu	Schemat certyfikacji dobrostanu zwierząt ze specjalnym skupieniem uwagi na normach dobrostanu zwierząt gospodarskich, obejmujących wymagania, na przykład, dla: poprawy warunków środowiska, ściółki, większej przestrzeni, humanitarnego uboju, oraz ograniczeń w okaleczaniu i w czasie transportu zwierząt.

Young Dairy Animals	Młode zwierzęta przeznaczone do produkcji mleka, młódzież	Pojęcie to obejmuje nowonarodzone odstawione od matki cielęta i zastępcze jałówki
---------------------	---	---

LITERATURA

REFERENCES

Breuer, K., Hemsworth, P.H., Barnett, J.L., Matthews, L.R., Coleman, G.J. Behavioural response to humans and the productivity of commercial dairy cows. *Appl Anim Behav Sci.* 66(4) :273-288 (2000).

FAO. Capacity building to implement good animal welfare practices Report of the FAO Expert Meeting FAO Headquarters Rome, Italy. 30 September – 3 October 2008. Rome, Italy. 2012. Available at : <http://www.fao.org/3/i0483e/i0483e00.htm> (accessed on 20 February 2019)

FAO. Impact of animal nutrition on animal welfare – Expert Consultation 26–30 September 2011 – FAO Headquarters, Rome, Italy. *Animal Production and Health Report.* No. 1. Rome, Italy. 2012. Available at : <http://www.fao.org/3/i3148e/i3148e00.pdf> (accessed on 20 February 2019)

FAO. Enhancing animal welfare and farmer income through strategic animal feeding – Some case studies. Edited by Makkar, H. FAO Animal Production and Health Paper No. 175. Rome, Italy. 2013. Available at : <http://www.fao.org/3/i3164e/i3164e00.pdf> (accessed on 20 February 2019)

FAO. Livestock-related interventions during emergencies – The how-to-do-it manual Edited by Ankers P., Bishop S., Mack S. and Dietze, K. FAO Animal Production and Health Manual No. 18. Rome, Italy. 2016. Available at : <http://www.fao.org/3/a-i5904e.pdf> (accessed on 20 February 2019)

Hemsworth, P.H., Coleman, G.J., Barnett, J.L., Borg, S. Relationships between human-animal interactions and productivity of commercial dairy cows. *J Anim Sci.*78(11) :2821-2831 (2000).

International Dairy Federation. *Guide to Good Animal Welfare in Dairy Production* (2008).

ISO. Technical Specification 34700 :2016 (E). *Animal welfare management -- General requirements and guidance for organizations in the food supply chain.* International Organization for Standardization. Geneva, Switzerland (2016).

Næss, G., Bøe, K.E., Østerås, O. Layouts for small freestall dairy barns : Effect on milk yield for cows in different parities. *J. Dairy Sci.* 94 : 1256-1264 (2011).

One Welfare : A Framework to Improve Animal Welfare and Human Well-being. Garcia Pinillos, R. 1st Edition, United Kingdom CABI ISBN-10 : 1786393859 ISBN-13 : 978-1786393852 (2018).

Ruud, L.E., Østerås, O., Bøe, K.E. Associations of soft flooring materials in free stalls with milk yield, clinical mastitis, teat lesions, and removal of dairy cows. J. Dairy Sci. 93 : 1578 – 1586 (2010).

World Organisation for Animal Health (OIE). Chapter 7.1 Introduction to the recommendations for animal welfare. In Terrestrial Animal Health Code, 27th Ed. OIE, Paris. Available at : www.oie.int/en/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online/ (accessed on 14 January 2019).

World Organisation for Animal Health (OIE). Chapter 7.11 Animal welfare and dairy cattle production systems. In Terrestrial Animal Health Code, 27th Ed. OIE, Paris. Available at : www.oie.int/en/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online/ (accessed on 14 January 2019).

World Organisation for Animal Health (OIE). Chapter 7.3 Transport of animals by land. In Terrestrial Animal Health Code, 27th Ed. OIE, Paris. Available at : www.oie.int/en/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online/ (accessed on 14 January 2019).

World Organisation for Animal Health (OIE). Chapter 7.6 Killing of animal for disease control purposes. In Terrestrial Animal Health Code, 27th Ed. OIE, Paris. Available at : www.oie.int/en/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online/ (accessed on 14 January 2019).

World Organisation for Animal Health (OIE). Final Report of the meeting of the OIE Terrestrial Animal Health Standards Commission, 18-29 September 2017.

<p>of emulsions. In: G.O. Phillips, D.J. Wedlock & P.A. William (Editors), Gums & Stabilizers in the Food Industry - 4. IRL Press, Oxford (1988).</p>	<p>a % -tj. 6%, etc.</p>
<p>Streszczenia</p>	<p>Milkfat Jedno słowo</p>
<p>Streszczenie nie przekraczające 150 słów musi być dostarczone dla każdego opublikowanego dokumentu/rozdziału.</p>	<p>USA, UK, GB Bez kropek</p>
<p>Adresy</p>	<p>Rysunek Podany w całości</p>
<p>Autorzy&współautorzy muszą wskazać pełne adresy (włączając adresy mailowe).</p>	<p>1000-9000 Bez przecinka</p>
<p>Konwencje pisowni i edytowania</p>	<p>10 000, etc. Bez przecinka, ale ze spacją</p>
<p>Konwencje IDF's pisowni i edytowania</p>	<p>godziny ∅ h</p>
	<p>sekunda ∅ s</p>
	<p>litr ∅ l</p>
	<p>the Netherlands</p>
	<p>Gdy dwóch lub więcej autorów jest włączonych w tekst, oba nazwiska są podane w jednej linii, poprzedzane przez ich inicjały, jako odnośniki na przykład</p>
	<p>A.A. Uthar¹ & B. Prof²</p>
	<p>1 University of .....</p>
	<p>2 Danish Dairy Board .....</p>
	<p>IDF nie podaje pisowni międzynarodowych organizacji</p>